

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Iva Racková

**Opatrovnictví osob zbavených (omezených)
způsobilosti k právním úkonům**

Diplomová práce

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Opatrovnictví osob zbavených (omezených) způsobilosti k právním úkonům“ vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne.....

.....

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi pomohli při zpracování této práce. Bylo by to především Mgr. Ivaně Liedermanové, vedoucí odboru komunitních služeb Magistrátu Pardubice, za nápad věnovat se této problematice a její podnětné poznámky k věci. Dále Mgr. Jaroslavě Kuběnové, místopředsedkyni Okresního soudu v Pardubicích, za poskytnutí řady studijních materiálů a praktických zkušeností z dané oblasti. V neposlední řadě patří mé poděkování i vedoucí diplomové práce Mgr. Vendule Bryxové za užitečné poznámky ke zpracování tématu.

OBSAH

ÚVOD	6
1. HISTORICKÝ VÝVOJ	7
2. ÚSTAVNĚPRÁVNÍ ZAKOTVENÍ	11
3. ZBAVENÍ A OMEZENÍ ZPŮSOBILOSTI K PRÁVNÍM ÚKONŮM	13
3. 1. Právní subjektivita	13
3.2. Způsobilost k právním úkonům.....	14
3. 3. Zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům.....	15
3. 4. Řízení o způsobilosti k právním úkonům	16
3. 4. 1. Zahájení řízení.....	17
3. 4. 2. Účastníci řízení	19
3. 4. 3. Průběh řízení	21
3. 4. 3. 1. Znalecký posudek	21
3. 4. 3. 2. Účast vyšetřovaného na jednání a doručování rozhodnutí.....	24
3. 5. Rozhodnutí o zbavení resp. omezení způsobilosti k právním úkonům.....	25
3. 6. Nadužívání institutu zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům...27	
3. 7. Alternativy ke zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům	28
3. 8. Důsledky zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům v jiných právních odvětvích	30
3. 9. Úprava zbavení a omezení způsobilosti ve Velké Británii	32
3. 10. Zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům ve světle návrhu nového občanského zákoníku	33
4. USTANOVENÍ OPATROVNÍKA.....	37
4. 1. Druhy opatrovnictví	37
4. 2. Opatrovnické řízení	38
4. 3. Výběr osoby opatrovníka.....	41
4. 4. Nedostatky současné úpravy	43
4. 5. Zahraniční úprava opatrovnictví	44
4. 5. 1. Švýcarsko a Skandinávie.....	44
4. 5. 2. Velká Británie.....	45
4. 6. Úprava opatrovnictví dle návrhu nového občanského zákona	46
5. PRÁVA A POVINNOSTI OPATROVNÍKA	49
5. 1. Jednotlivá práva a povinnosti	49
5. 2. Povinnosti související se zánikem funkce opatrovníka a zánik zastupování54	
5. 3. Úprava dle návrhu nového občanského zákoníku	55

6. ROZDÍL MEZI VEŘEJNÝM OPATROVNÍKEM A OPATROVNÍKEM FYZICKOU OSOBOU	61
6. 1. Veřejný opatrovník	61
6. 2. Opatrovník fyzická osoba	64
6. 3. Úprava ve Velké Británii	65
ZÁVĚR.....	66
PŘÍLOHY	68
Příloha A	68
Příloha B	69
Příloha C	70
Příloha D	71
Příloha E	72
LITERATURA	73

ÚVOD

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila téma „Opatrovnictví osob zbavených (omezených) způsobilosti k právním úkonům“. S touto problematikou jsem měla možnost se setkat během praxe na Magistrátu města Pardubice, který vykonává funkci veřejného opatrovníka. Došlo mi, že se jedná o téma velmi aktuální a zároveň problematické, a proto jsem se rozhodla mu blíže věnovat. Jak bude dále naznačeno, jedná se o oblast nedostatečně podchycenou současnou právní úpravou, která se ale přímo dotýká základních lidských práv.

Práce je strukturována do tří hlavních celků, kterými jsou historický vývoj a ústavněprávní zakotvení. Druhá část se věnuje způsobilosti k právním a povinnostem jako předpokladu pro nabytí způsobilosti k právním úkonům, řízení o zbavení způsobilosti k právním úkonům a alternativy, které by bylo možné do budoucna aplikovat namísto zbavení způsobilosti. Třetí část je zaměřená na samotné opatrovnictví, předpoklady jeho vzniku, vhodný výběr osoby opatrovníka, jeho práva a povinnosti a poslední kapitola je věnována rozdílu mezi veřejným opatrovníkem a opatrovníkem fyzickou osobou.

Během celé práce se věnuji komparaci se zahraniční úpravou, především anglickou, a také návrhům na možnou reformu opatrovnictví s využitím, mimo jiné, návrhu nového občanského zákoníku.

Ve své diplomové práci využívám metody analýzy a syntézy, indukce a dedukce. Pro komplexnější pojetí problému je využita i historická metoda. Celou práci prochází samozřejmě i metoda komparace.

Cílem mé práce je zpracovat problematiku opatrovnictví osob zbavených (omezených) způsobilosti k právním úkonům nejen s ohledem na současnou úpravu, ale také naznačit jak by bylo možné zpracovat jednak návrhy různých občanských sdružení, zabývajících se tímto tématem, tak i zahraniční praxi, aby se osobám bez plné způsobilosti k právním úkonům dostalo maximální možné ochrany.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ

Žádná rozsáhlejší práce se neobejde bez stručného pohledu do historie. Zaměřím se především na dva zákony, které považuji za klíčové. V prvé řadě vysvětlím v krátkosti jak došlo k převzetí rakouského právního řádu a posléze charakterizuji obecný občanský zákoník, na který navážu uvedením hlavních myšlenek zákona č. 141/1950 Sb.

Všeobecný občanský zákoník, který platil pro rakouské země, byl vyhlášen patentem z 1. června 1811, jeho účinnost byla stanovena na 1. 1. 1812. Pro existenci nově vznikajícího státu československého měl zásadní význam zákon č. 11 ze dne 28. 10. 1918, pro který se vžilo označení recepční norma. V jeho čl. 2 bylo uvedeno, že veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení prozatím zůstávají v platnosti. Takové normy se tímto stávají normami československými. Součástí československého právního řádu se tak stal i občanský zákoník z roku 1811, který nadále platil jako československý obecný zákoník občanský. Ačkoli byla recepce rakousko-uherského právního řádu esenciální náležitostí nového státu, přinesla sebou i problémy. Jednalo se především o skutečnost, že tím došlo k pokračování dualismu, který existoval i za Rakouska – Uherska. Na území, která dříve spadala do rakouské říše, platilo občanské právo kodifikované zákonem z roku 1811. Ty země, které se nacházely pod uherskou vládou, se řídily právem obyčejovým a jen některé oblasti občanského práva byly upraveny samostatnými zákony. ČSR si byla vědoma potřeby co nejrychlejšího sjednocení, a proto bylo neprodleně započato s pracemi na novém občanském zákoníku. Příprava zákona probíhala velmi zdoluhavě a rekodifikační práce se podařilo dovést do konce až přijetím zákona č. 141/1950 Sb., který nabyl účinnosti 1. 1. 1951.¹

Obecný zákoník občanský se věnuje problematice způsobilosti osob k právním úkonům, kterou nazývá svéprávností, v §21 a následně §273. Ustanovení §21 uvádí, že ti, kdo pro nedostatek let, pro duševní vadu anebo jiné poměry nejsou způsobilí, aby si obstarávali náležitě své věci sami, jsou pod zvláštní ochranou zákona. Patří sem: děti, které ještě nedokonalý sedmý rok,

¹ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. K novému vydání Roučkova a Sedláčkova komentáře napsali historický vývoj JUDr. Jaroslav Bureš, předseda občanskoprávního kolegia NS ČR, a JUDr. Lubomír Drápal, předseda senátu NS ČR.

nedospělý, kteří ještě nedokonalí rok čtrnáctý, nezletilí, kteří nedokonalí dvacátý první rok svého života; pak zuřiví, šílení a blbí, kteří jsou užívání svého rozumu buď úplně zbaveni anebo aspoň nejsou s to poznat důsledky svého jednání; dále ti, jimž soudce jakožto prohlášeným marnotratníkům další správu jejich majetku zapověděl; konečně nepřítomní a obce. Existovaly tedy 3 druhy duševních poruch – zuřivci, šílení a blbí. Stupeň duševní poruchy byl vyjádřen touto okolností, že osoby musí být buď úplně zbaveny rozumu nebo nebýt s to pochopit následky svého jednání. Právním důsledkem bylo, že takové osoby nebyly mimo jiné odpovědny za své činy.

Obecné vymezení §21 je dále rozvedeno v §273 a především v samostatném Řádu o zbavení svéprávnosti, který byl vyhlášen jako císařské nařízení č. 207/1916 ř. z. Nejprve znění §273, které stanoví, že za šíleného nebo blbého může být považován jen ten, kdo byl za něho soudně prohlášen po přesném vyšetření jeho chování a po slyšení lékařů rovněž k tomu soudem ustanovených. Za marnotratníka musí však soud prohlásit toho, o němž se podle došlého oznámení a o něm vykonaného vyšetření ukáže, že utrácí své jmění nerozvážně a vydává sebe nebo svou rodinu svévolně nebo za škodlivých podmínek uzavřenými úvěrovými obchody v budoucí nouzi. V obou případech musí být soudní prohlášení uvedeno ve veřejnou známost.

Předností tehdejší úpravy byla bezesporu obecně závazná norma v podobě císařského nařízení, která byla celá věnována zbavení svéprávnosti, průběhu takového řízení a ustanovení zákonných zástupců osobám, které ho musely mít. Jedná se o předpis pokrokový a komplexní. Jak bude uvedeno dále v této práci, nyní platné právo podobnou normu postrádá, i když po ní odborná veřejnost řadu let volá. Předně je nutné vymezit vztah k výše citovanému §273, který byl nahrazen právě řádem o zbavení svéprávnosti. Po nabytí účinnosti císařského řádu dne 1. 9. 1916, tak již nebylo možné ustanovit osobě opatrovníka podle §273. Řád odlišil podmínky, za kterých lze zbavit osobu svéprávnosti. Je to možné jednak pro duševní nemoc (která je dále dělena na choromyslnost a slabomyslnost) a duševní méněcennost (tím je myšlena marnotratnost, pijáctví, narkotismus). Pro účel práce jsou důležité hlavně důsledky, které ze zbavení vyplývaly.

a) Ten, kdo byl úplně zbaven způsobilosti, měl způsobilost k právním činům stejnou jako dítě, které nedosáhlo věku 7 let. Nemohl tedy uzavřít platné manželství, nabýt vlastním jednáním vlastnictví k věci, nabývat práv a zavazovat se. Vyloučeno je i pořízení poslední vůle, jakož i svědectví při sepisování vůle jinou osobou.

b) Pokud byla osoba zbavena svéprávnosti pouze částečně, rovnalo se její postavení osobě, která přesáhla 14. rok věku, ale nedovršila 21. rok (tzv. dospělí nezletilci).

Fyzická osoba, která nemá plnou svéprávnost, musí mít zákonného zástupce. Tím byl:

a) Opatrovník – jednalo-li se o osobu zbavenou svéprávnosti. Jeho práva a povinnosti se rovnala těm, kterými disponoval poručník dítěte mladšího 7 let. Jeho jednání nahrazovalo jednání chráněnce. Tento druh opatrovníka nahradil opatrovníka dle výše zmíněného §273.

b) Podpůrce – se zřizoval osobám zbavených svéprávnosti částečně. Přitom nezáleželo, zda-li se to stalo pro duševní chorobu nebo z jiného důvodu. Práva a povinnosti podpůrce se shodovala s těmi, které měl poručník osoby nezletilé, starší 14-ti let.

c) Prozatímní podpůrce – mohl být ustanoven osobě plně svéprávné, jestliže jej nutně potřebovala, např. byla přijata do léčebného ústavu, kde je zbavena osobní svobody nebo bylo-li proti ní zahájeno řízení za účelem zbavení svéprávnosti. U tohoto institutu je především podstatné to jak se nařízení vypořádalo se situací, kdy jedná prozatímní podpůrce za fyzickou osobu. Prozatímní podpůrce má práva a povinnosti

podpůrce osoby zbavené svéprávnosti, ale jeho ustanovení nemá za následek omezení svéprávnosti. Úkony, které podpůrce učinil za osobu, zůstávají v platnosti, i když je chráněncem propuštěn z ústavu a prohlášen za duševně zdravého. V platnosti ale zůstanou i jednání chráněnce, které bylo vykonáno během prozatímní podpory. Dojde-li ke střetu právního jednání podpůrce a chráněnce, platilo to, které vykonal prozatímní podpůrce.²

Dalším významným mezníkem bylo přijetí občanského zákoníku č. 141/1950 Sb. Tento zákon v sobě spojuje instituty, které obsahovala již předchozí úprava, ale také je bližší zákoníku současnému, a to především strukturou zákona.

Shodně jako obecný zákoník občanský rozděluje obč. zákoník z roku 1950 nabytí způsobilosti podle věku, avšak věková hranice je oproti předchozí úpravě jiná. Osoba byla zcela nezpůsobilá k právním úkonům do 6 let a musel za něho jednat zákonný zástupce. Kdo dovršil šestý rok, byl sám způsobilý jen k právním úkonům, které jsou výhradně k jeho prospěchu, a k uzavírání smluv, při nichž se plní hned při jejich uzavření a které byly přiměřené jeho věku. Druhá důležitá věková hranice byla 15 let. Význam měla, kromě způsobilosti uzavírat pracovní smlouvy, také v tom, že kdo byl zbaven svéprávnosti³ jen částečně anebo nebyl pro duševní poruchu schopen obstarat si sám své věci náležitě, byl co do způsobilosti k právním úkonům roven tomu, kdo dovršil patnáctý rok. Třetí věková hranice byla dosažení 18 roku života, která při běžném vývoji jedince a absence zbavení svéprávnosti znamenala dosažení plné svéprávnosti. Obecně lze říct, že dochází ke snížení věkové hranice pro nabývání svéprávnosti.

Velkým nedostatek zákona z roku 1950 je absence podrobné úpravy o řízení o zbavení svéprávnosti a o osobě opatrovníka v samostatném zákoně, tak jak ji nalézáme v císařském nařízení č. 207/1916 ř. z., řád o zbavení svéprávnosti. Tento nedostatek se ale nepodařilo odstranit do dnešního dne.

² ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart 1935, s. 1076-1077.

³ Stejně jako obecný zákoník občanský používá občanský zákoník z roku 1950 pojem svéprávnost a nikoli způsobilost k právním úkonům. Návrh nového občanského zákoníku se k této terminologii opět vrací.

2. ÚSTAVNĚPRÁVNÍ ZAKOTVENÍ

Již název diplomové práce napovídá, že se pohybuji v oblasti velmi citlivé, a kde dochází k zásahům do zaručených práv a svobod. V každé vyspělé demokratické společnosti proto musí existovat právní úprava, která poskytuje takto ohroženým osobám co nejširší možnou ochranu.

V České republice je ochrana osob zakotvena v dokumentech ústavní síly, tedy na nejvyšším stupni v pomyslné pyramidě pramenů českého práva. Především se jedná o ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky. Zde jsou relevantními ustanoveními čl. 1, který uvádí, že Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva. Pro účel této práce se zdá být nejdůležitější čl. 3, ve kterém je stanoveno že součástí ústavního pořádku ČR je Listina základních práv a svobod (dále jen „Listina“). Listina byla přijata jako ústavní zákon Federálního shromáždění ČSFR v roce 1991. Při vzniku samostatného českého státu byla vyhlášena znovu ve formě usnesení předsednictva ČNR ze dne 16. 12. 1992 pod číslem 2/1993 Sb. Ustanovení, která se nejvíce dotýkají problematiky opatrovnictví osob omezených nebo zbavených způsobilosti k právním úkonům, jsou čl. 5 a čl. 10 odst. 1, 2, proto se na ně zaměřím nyní podrobněji.

Článek 5 stručně vymezuje, že každý je způsobilý mít práva. Znění tohoto článku bylo zřejmě inspirováno čl. 6 Všeobecné deklarace lidských práv přijaté Organizací spojených národů v roce 1948. Listina tak jednoznačně stanovila, že právo mít způsobilost k právům a povinnostem je absolutní a bezpodmínečné. Člověk je tedy subjektem a nikoli objektem právních vztahů.

Článek 10 pak uvádí, že každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno. Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života. Ustanovení čl. 10, stejně jako čl. 5 patří mezi základní lidská práva, která jsou garantovaná jako absolutní. Jejich cílem je ochrana fyzické a psychické součásti komplexní integrity fyzické osoby. Listinou, ale také mezinárodními dokumenty, kterými je ČR vázána a které jsou součástí právního řádu, je tak chráněna nejen fyzická integrita (právo na život, ochrana před nelidským a

ponižujícím zacházením či týráním), ale také psychická součást jedince, jejíž ohrožení, narušení nebo poškození ze strany jiného subjektu (veřejného i soukromého práva) může mít pro poškozenou osobu stejně fatální důsledky jako ohrožení, narušení či poškození fyzické integrity.⁴

Již zde bylo zmíněno, že problematika je upravena i na mezinárodní úrovni, jedná se především o Všeobecnou deklaraci lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod, Úmluva o právech osob se zdravotním postižením a další.

Pro většinu výše uvedených dokumentů platí, že k jejich efektivní realizaci je nezbytná konkretizace v zákonech, kterým se budu věnovat v následujících kapitolách.

⁴ KLÍMA, K. a kol. Komentář k Ústavě a Listině. 2. rozšířené vydání. 2. díl. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2009, s. 1031.

3. ZBAVENÍ A OMEZENÍ ZPŮSOBILOSTI K PRÁVNÍM ÚKONŮM

Kapitola bude pojednávat nejprve o právní subjektivitě jako předpokladu pro nabytí způsobilosti k právním úkonům. Po tomto stručném úvodu se zaměřím na zbavení nebo omezení způsobilosti včetně samotného řízení. Uvedu i důsledky, které zbavení nebo omezení má v jiných oblastech, jako například v právu rodinném, správním. V průběhu celé kapitoly budu uvádět i aktuální problémy a část textu bude věnována i zahraniční úpravě a návrhu nového občanského zákoníku.

3. 1. Právní subjektivita

Právní subjektivitou se rozumí způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti. Získává se narozením, resp. ji má i počaté dítě za předpokladu, že se narodí živé. Takto nabytá způsobilost zaniká až smrtí. Nelze-li smrt prokázat předepsaným způsobem, soud fyzickou osobu prohlásí na mrtvou, zjistil-li její smrt jinak. Za mrtvou bude soudem prohlášena i nezvěstná osoba, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem usoudit, že již nežije.

Fyzickou osobou se myslí lidská bytost, osoba přirozená, člověk. Určující zde není, jedná-li se o českého občana. Ustanovení občanského zákoníku dopadají i na osoby, které nejsou občany ČR, nýbrž jsou občany jiných států, či jsou dokonce bez státní příslušnosti.⁵ Jak již bylo naznačeno, právní úprava je obsažena v občanském zákoníku, konkrétně v §7, který se nachází v druhé hlavě první části nazvané Účastníci občanskoprávních vztahů.

Způsobilost k právům a povinnostem je nezbytným předpokladem vzniku práv a závazků a nutným předpokladem jejich realizace. Způsobilost k právům a povinnostem mají všechny fyzické osoby. Je neoddělitelná od existence fyzické osoby, které náleží po celou dobu jejího života nezávisle na věku a zdravotním stavu.⁶

⁵ Eliáš, K. a kol Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek §1-§487. Praha: Linde, 2008, s.77.

⁶ tamtéž, s. 77.

3.2. Způsobilost k právním úkonům

Právní subjektivitu je třeba odlišovat od právní způsobilosti, kterou se rozumí nejen způsobilost k právům a povinnostem, ale také způsobilost k právně relevantním úkonům. Právní subjektivita je pomyslným prvním krokem. Tou jsou nadáni všichni. Ale způsobilost vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti již tak samozřejmá a neomezená není. V plném rozsahu se jí nabývá zletilostí, tedy dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku lze způsobilost k právním úkonům získat jen uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné.

Rozdíl tedy spočívá v tom, že způsobilosti k právním úkonům se nabývá postupně a kritériem je stav intelektuální a volní vyspělosti. Fyzická osoba, aby mohla způsobit zamýšlené právní následky, musí mít určovací schopnost (neporušenou vůli) a potřebný stupeň intelektuální vyspělosti. Z toho vyplývá, že osoba musí rozpoznat následky svého chování a ovládat své jednání. Z tohoto hlediska rozlišuje občanský zákoník úplnou způsobilost k právním úkonům a částečnou způsobilost k právním úkonům.⁷

Má-li fyzická osoba způsobilost k právním úkonům, je také způsobilá k zaviněným protiprávním úkonům (tzv. deliktní způsobilost). Před dosažením zletilosti se posoudí vždy v konkrétním případě podle toho, zda nezletilá osoba byla schopna ovládnout své chování a posoudit jeho následky. To samé pravidlo platí pro posouzení deliktní způsobilosti osoby, která trpí duševní poruchou bez rozdílu zda přechodnou nebo nikoli a bez zřetele k případnému omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům.⁸

Návrh nového občanského zákoníku⁹ ponechává v podstatě beze změny právní subjektivitu. Změny se naopak plánují u institutu způsobilosti k právním úkonům. Jak jsem již výše uvedla, v současné době existuje jediná možnost jak nabýt tuto způsobilost dříve, a to je uzavřením manželství, po předchozím souhlasu soudu. V návrhu, kde se mimochodem hovoří o svéprávnosti, se

⁷ Eliáš, K. a kol Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek §1-§487. Praha: Linde, 2008, s.82.

⁸ tamtéž, s. 83.

⁹ Vládní návrh občanského zákoníku. [http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Vladni_navr_h_obcanskeho_zakoniku_LRV_090430_final_s%20obsahem.pdf navštíveno dne 8. 11. 2009]

vyskytuje i další možnost, kterou je přiznání svéprávnosti. Nezletilý, který není plně svéprávný, může podat soudu návrh na přiznání svéprávnosti. Návrh může podat i zákonný zástupce nezletilého, za této situace lze přiznat nezletilému svéprávnost, jen souhlasí-li s tím on sám. Soud pak takovému návrhu vyhoví, dosáhl-li nezletilý věku šestnácti let, souhlasí-li s návrhem zákonný zástupce nezletilého a je-li osvědčena schopnost nezletilého sám se živit a obstarat si své záležitosti. V ostatních případech soud vyhoví, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého. Toto prohlášení soudu se nazývá emancipace.

3. 3. Zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům

Základ právní úpravy se nachází v §10 odst. 1 a 2 obč. zákoníku, který uvádí, že jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, není vůbec schopna činit právní úkony, soud ji způsobilosti k právním úkonům zbaví. Je-li fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů je schopna činit jen některé úkony, soud její způsobilost omezí a rozsah omezení v rozhodnutí určí.

Předpoklady zbavení způsobilosti k právním úkonům jsou:

- duševní porucha, která není jen přechodná (zákon však nikde ve svých ustanovení neříká, co to je duševní porucha)
- taková intenzita, že člověk pro ni není vůbec schopen činit právní úkony.

Nikdo nemůže být zbaven způsobilosti k právním úkonům pro přechodnou poruchu. Zde by se nabízelo jednání podle §38 odst.2 obč. zákoníku, tedy že je neplatný právní úkon osoby jednající v duševní poruše, která ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou. Právní úkony osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům jsou absolutně neplatné a nelze je zhojit ani dodatečným schválením zástupce. Jelikož osoba zbavená způsobilosti nemůže samostatně činit žádné úkony, jedná za ni, s právními následky vznikajícími přímo této osobě, zákonný zástupce, kterým je v tomto případě soudem jmenovaný opatrovník.

Předpoklady omezení způsobilosti k právním úkonům jsou:

- duševní porucha, která není jen přechodná, nebo

- nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů, pro něž je člověk způsobilý činit jen některé právní úkony.

Rozdíl od zbavení je patrný na první pohled. Je jím intenzita duševní poruchy a její vliv na schopnost samostatně jednat a ovládat svou vůli. Z toho vyplývá, že osoba zbavená způsobilosti není schopna činit žádné právní úkony. V případě omezení osoba zvládá některé úkony konat sama, ale k ostatním musí být zastoupena opatrovníkem. Další rozdíl spočívá v důvodu. Zbavení způsobilosti k právním úkonům je možné jen pro duševní poruchu, která není jen přechodného rázu, omezení lze učinit i z dalších důvodů, kterými jsou nadměrné požívání alkoholických nápojů, omamných prostředků nebo jedů.

Omezení způsobilosti k právním úkonům se týká hlavně zletilých osob, ale byla by chyba se domnívat, že nelze omezit způsobilost i u nezletilých osob. Těm soud způsobilost omezí, pokud např. pro duševní chorobu nejsou schopny činit některé právní úkony, které jiné nezletilé osoby již běžně schopny činit jsou.

Lze učinit závěr, že způsobilost k právním úkonům se nabývá podle objektivního hlediska, tj. dosažení určitého věku, ale při omezení či zbavení této způsobilosti se přihlíží k subjektivním odchylkám od normálního psychického vývoje člověka.¹⁰

Pro úplnost uvedu některé duševní poruchy, které vedou nejčastěji ke zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům: schizofrenie, progresivní paralýza, chronická stádia závislosti na lécích a alkoholu s pokročilou deprivací osobnosti, lehká mentální retardace osoby závislé na alkoholu.

3. 4. Řízení o způsobilosti k právním úkonům

Pro pochopení smyslu řízení o způsobilosti k právním úkonům je naprosto klíčový náleží Ústavního soudu ČR č. IV. ÚS 412/04, který uvedl, že *“omezení způsobilosti k právním úkonům je vždy závažným zásahem do osobní integrity omezovaného. Takový zásah je třeba zkoumat z pohledu potenciálních zásahů do základních práv omezovaného, garantovaných především článkem 5 a článkem 10 odst. 1, 2 Listiny, vyložených v rozsahu, který omezuje lidská důstojnost. Protože tato práva Listina garantuje jako tzv. základní práva*

¹⁰ Eliáš, K. a kol Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek §1-§487. Praha: Linde, 2008, s.89.

absolutní, lze k jejich omezení přikročit jen za účelem ochrany základních práv jiných osob anebo za účelem ochrany veřejného pořádku, který je v podobě principu či hodnoty obsažen v ústavním pořádku". Stanovil i důvod, pro který nelze osobu způsobilosti k právním úkonům zbavit ani omezit. "Obtěžování" soudu, popř. dalších orgánů veřejné moci (správních orgánů), byť i množstvím ne vždy logických podání, nelze řešit popřením subjektivity jednotlivce v její dynamické podobě. Právní subjektivita totiž musí pokrývat i právo jednotlivce na rozvoj jeho osobnosti v podobě interakce s okolím, včetně interakce s veřejnou mocí. Osoba definovaná právní subjektivitou má totiž právo na svobodné jednání. Brání-li se veřejná moc, v daném případě patrně obtížné komunikaci se stěžovatelem tak, že zkrátí jeho subjektivitu způsobem, že svou komunikaci se stěžovatelem ukončí svým autoritativním výrokem, jímž stěžovateli odejme část jeho právní osobnosti, nelze takový postup shledat souladným s cílem, který je nezbytný ve svobodné a demokratické společnosti, a již proto je třeba její postup považovat za excesivní aplikaci obyčejného práva, v daném případě §10 odst. 2 obč. zákoníku, a tedy i za zásah do základního práva stěžovatele garantovaného článkem 5 Listiny."

Z uvedeného nálezu je patrné, že zásah do práv jednotlivce musí být proporcionální. Test proporcionality se odvíjí ve třech krocích, které je nutno vztáhnout jak na zákon, tak na jeho aplikaci:

- a) Je sledovaný cíl legitimní? Je sledován a prosazován cíl nezbytný ve svobodné demokratické společnosti?
- b) Je dáno racionální spojení mezi cílem a prostředky vybranými k jeho prosazení?
- c) Existují alternativní způsoby dosažení cíle, jejichž využití by učinilo zásah do základního práva méně intenzivní, popř. jej vyloučilo zcela?¹¹

3. 4. 1. Zahájení řízení

Návrh na zahájení řízení dle dikce §186 o. s. ř. může podat každý, kdo má zato, že ochrana zájmů určité osoby takové opatření vyžaduje. Věcně příslušným k řízení je v prvním stupni okresní soud a místně příslušný dle §88

¹¹ Zahumenský, D. Některé problémy v řízení o způsobilosti k právním úkonům, s. 6. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz.

písm. d) o. s. ř. je obecný soud fyzické osoby, o jejíž způsobilost se jedná. Zákon tedy nevymezuje, kdo je oprávněn zahájit řízení. To je situace, která by se měla změnit, neboť se jedná o citlivou oblast lidského života a každý tak může být zavlečen do potupného řízení a zjišťování, jsou-li dány důvody pro zbavení nebo omezení jeho způsobilosti.

Je potřeba přijmout novelou o. s. ř. takovou úpravu, jaká je navrhována v Doporučení č. R(99)4¹² v zásadě 11, kde se uvádí, že „seznam osob oprávněných zahájit řízení s cílem přijmout opatření na ochranu nesvéprávných dospělých osob by měl být dostatečně obsáhlý, aby bylo možno zajistit, že ochranná opatření budou zvažována ve všech případech, kdy jsou potřebná. Zejména by bylo třeba upravit zahájení řízení na základě vlastního návrhu veřejného činitele nebo orgánu anebo soudu či jiného kompetentního orgánu“.^{13,14} Ve skandinávských státech, např. v právu islandském, může být navrhovatelem pouze manžel, příbuzný v linii přímé a sourozenci, opatrovník osoby, o níž je jednáno, nebo správce (vykonavatel) závěti, nejbližší nástupce podle zákona o dědictví, sociální úřad nebo příslušný obecní úřad v místě pobytu posuzované osoby, v případě veřejného zájmu také ministr spravedlnosti. Nijak není ani omezeno právo podat návrh na úpravu své vlastní způsobilosti k právním úkonům.¹⁵

Existuje ale pojistka proti neodůvodněným podáním. Nepodal-li návrh na zahájení řízení státní orgán nebo zdravotnické zařízení, může soud uložit navrhovateli, aby do přiměřené lhůty předložil lékařské vysvědčení o duševním stavu osoby, o jejíž způsobilost k právním úkonům se jedná. Není-li lékařské vysvědčení ve stanovené lhůtě předloženo, soud řízení zastaví. K této „pojistce“ se vyjádřil i Nejvyšší soud ČR, který ve svém rozhodnutí R 36/1965 uvedl, že „*je dáno uvážení soudu, zda zvolí či nezvolí postup podle §186 odst. 2 o. s. ř., tj. že*

¹² Doporučení č. R (99)4 Výboru ministrů Rady Evropy ohledně Zásad právní ochrany nezpůsobilých osob.

¹³ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 35.

¹⁴ MDAC neboli Mental Disability Advocacy Center (Centrum advokacie duševně postižených) podporuje lidská práva dospělých a dětí s aktuálním či vnímaným mentálním či psychosociálním postižením. Zaměřuje se na oblast Evropy a střední Asie a používá právní nástroje k podpoře rovnosti a sociálního začleňování. MDAC má status přidružené organizace Rady Evropy a je spolupracujícím členem Mezinárodní helsinské federace lidských práv se sídlem ve Vídni. Vizí MDAC je svět, v němž si lidé váží emocionálních, duševních nebo v učení spočívajících odlišností ostatních a respektují autonomii a důstojnost každého jednotlivce.

¹⁵ Nová, H. Nesvéprávní-nedostatečná ochrana (1.). Právo a rodina 12/2005, s.24.

uloží navrhovateli, pokud jím není státní orgán nebo zdravotnické zařízení, aby do přiměřené lhůty předložil lékařské vysvědčení o duševním stavu vyšetřovaného s tím, že soud řízení zastaví, nebude-li vysvědčení předloženo. Soud nebude požadovat předložení lékařského vysvědčení tam, kde by se zdálo podle okolností případu takový požadavek zbytečným, nebo když by jiné okolnosti nasvědčovaly tomu, že je v obecném zájmu, aby řízení bylo provedeno (kde by např. mohlo dojít k ohrožení života či zdraví jiných)“. Usnesení, jímž soud ukládá navrhovateli, aby do určité lhůty předložil lékařské vysvědčení o duševním stavu vyšetřovaného, je usnesením, kterým se upravuje vedení řízení a odvolání proti němu není přípustné (srov. rozhodnutí R 29/1970).

Jelikož se jedná o oblast zvýšeného zájmu veřejné moci, je možné řízení zahájit i bez návrhu. Potom je na osobě, která si přeje upravit něčí způsobilost k právním úkonům, zda-li podá návrh na zahájení řízení nebo pouze podnět. Rozdíl pro takovou osobu je v tom, že v prvním případě se stává účastníkem řízení se všemi právy, ale i povinnostmi z toho vyplývajícími. V druhém účastníkem není a jen zaváže soud k tomu, aby se zabýval tím, nejsou-li zde podmínky k zahájení řízení z moci úřední. V tomto případě jsou tak na osobu kladeny menší nároky. Do řízení je oprávněn vstoupit i státní zástupce dle §35 odst. 1 písm. e) o. s. ř., není ale oprávněn podat samostatný návrh. Může však podat podnět k zahájení řízení.

3. 4. 2. Účastníci řízení

Účastníci řízení jsou vymezeni obecně v §94 o. s. ř. Je jím navrhovatel a další osoby, stanoví-li to zákon. Účastníkem z logiky věci bude vždy osoba, o jejíž způsobilost se jedná (zákon ji označuje za „vyšetřovaného“), která je zastoupena procesním opatrovníkem. Dalšími osobami budou především nezletilé děti rodiče, jehož způsobilost je posuzována. I dětem musí být ustanoven opatrovník. Účastníkem je i druhý rodič, případně rodičové, má-li vyšetřovaný více dětí s různými partnery. Ti se musí účastnit z toho důvodu, že pozbytím rodičovské zodpovědnosti přechází celá rodičovská zodpovědnost na druhého rodiče. K tomu se vyjadřuje i judikatura konkrétně v rozhodnutí R 3/1979, s. 43, kde říká, že „*jakékoliv omezení způsobilosti k právním úkonům znamená současnou ztrátu rodičovských práv (§34 odst. 2 zákona o rodině).* Dotýká se tedy výrok o zbavení nebo omezené způsobilosti občana k právním

úkonům nutně jeho nezletilých dětí, ale i druhého rodiče těchto dětí, na něhož se v takovém případě soustředí veškerá rodičovská práva, a je proto třeba druhého rodiče, tak i nezletilé děti, zastoupené kolizním opatrovníkem, považovat za účastníky řízení. Za účastníka řízení ve smyslu ustanovení §94 odst. 1 o. s. ř. není však důvodu považovat organizaci, u níž je občan v pracovním poměru (v pracovněprávním vztahu)“. Jak je uvedeno výše, účastníkem řízení může být i státní zástupce.

Nezbytnou a vlastně i jedinou podmínkou, kterou musí návrhovač splnit, je že musí mít způsobilost být účastníkem řízení. S touto podmínkou nebudou mít problém fyzické osoby, ale různá zdravotnická zařízení, kde je zapotřebí v každém jednotlivém případě kontrolovat, jestli je právní subjektivitou nadáno či nikoliv.

Sám vyšetřovaný je oprávněn podat návrh na úpravu své způsobilosti. Bude tomu tak především v případě navrácení. Aby se zamezilo častým a bezdůvodným podáním, upravuje §186 odst. 3 o. s. ř. možnost, aby soud v případě, že zamítne návrh na vrácení způsobilosti k právním úkonům a nelze-li očekávat zlepšení stavu vyšetřovaného, rozhodl, že mu toto právo po přiměřenou dobu, nejdéle však po dobu jednoho roku ode dne právní moci rozhodnutí, nepřísluší. Původní délka po kterou se vyšetřovaný nemohl domáhat navrácení způsobilosti činila tři léta. Tato změna se jeví jako projev intenzivnější ochrany účastníka, jehož způsobilost k právním úkonům byla soudem upravena, s přihlédnutím k tomu, že během původně stanovené tříleté lhůty skutečně mohlo dojít k závažným změnám ve zdravotním stavu posuzovaného. Zákon tak nyní zohledňuje pokrok v medicíně a farmacii.¹⁶

Stejná novela, která zkrátila délku, po kterou není možné se na soud obrátit s návrhem na úpravu způsobilosti, tedy zákon č. 205/2005 Sb., upravila i další problematiku. Jde především o změnu, kdy jako procesní opatrovníci byly ustavovány soudní osoby jako jsou tajemníci, soudní čekatelé, vyšší soudní úředníci. Šlo o formální postup, který měl ulehčit soudům, ale nijak nepřispíval k lepší ochraně zájmů vyšetřovaného. Zmiňovaná novela zavedla do o. s. ř. povinnost ustavovat jako opatrovníka advokáta. Jistým nedodělkem ale zůstává fakt, že pokud si vyšetřovaný zvolí vlastního právního zástupce, stát za něj

¹⁶ Wintrová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. aktualizované vydání podle stavu k 1. 8. 2005. Linde Praha. 2005, s. 509.

náklady tohoto zastoupení nehradí. Ty jsou hrazeny pouze v případě, že si vyšetřovaný sám nikoho nezvolí a bude mu tak ustanoven advokát. Soud musí informovat posuzovanou osobu o možnosti vybrat si právního zástupce pro řízení a o dalších procesních právech a povinnostech.

3. 4. 3. Průběh řízení

Po zahájení řízení je na soudu, aby si opatřil řadu zpráv z okolí vyšetřovaného, např. od členů rodiny, policejních orgánů.¹⁷ Musí také zjistit majetkové poměry vyšetřovaného. Výše důchodů je snadno zjistitelná od České správy sociálního zabezpečení a vlastnictví nemovitostí se dohledá prostřednictvím katastrálních úřadů.¹⁸ Je na místě zajímat se i o případnou trestnou minulost této osoby. Od 1. 8. 2005, jedná se opět o změnu provedenou novelou č. 205/2005 Sb., je povinností soudce nařídít ústní jednání. Důvodem má být zamezení formalistického přístupu a prosazení transparentnějšího jednání.

3. 4. 3. 1. Znalecký posudek

Po zjištění těchto podkladů by teprve soud měl přistoupit k vyžádání si znaleckého posudku. O. s. ř. v § 187 odst. 3 ukládá povinnost vyslechnout znalce. Na návrh znalce může být vyšetřovaný umístěn do zdravotnického zařízení nejdéle na dobu 6 týdnů, jestliže je to nezbytně třeba k vyšetření zdravotního stavu. Většinou bývá ustavován znalec z oboru psychiatrie, popř. psychologie. Zákon v tomto ohledu mlčí a je nutno podotknout, že nepanuje shoda o tom, z jakého oboru by znalec měl být. S tím souvisí i druhý problém a to, že převažují názory, aby byli ustavováni znalci dva. Je to pochopitelné, vždyť rozhodnutí takového znalce tvoří silný argument pro soudce a je pro něj vodítkem, jako se rozhodnout. Fyzická osoba by tak měla být vyšetřena dvěma nezávislými znalci.

Nejvyšší soud již několikrát kritizoval, že znalecké posudky jsou zadávány nepřesně a že dávají tak možnost zasahovat do právní problematiky.

¹⁷ Nová, H. Nesvéprávní-nedostatečná ochrana (2.). Právo a rodina 1/2006. s.25.

¹⁸ tamtéž. s. 26.

Po tomto konstatování však ale nedává žádná vodítka jak to učinit lépe.¹⁹ Inspiraci si tak musíme vzít od odborníků na dané téma²⁰. Zahumenský vytvořil seznam otázek, které by měl znalec zodpovědět ve svém posudku. Určitým vodítkem mu je i americká profesní asociace právnických profesí ABA. Ta vytvořila podrobný manuál nazvaný Soudní určování způsobilosti starších dospělých osob v řízení o způsobilosti²¹. Jeho seznam se zaměřuje na každodenní fungování vyšetřované osoby. „Znalec má za úkol posoudit:

1. Zda je vyšetřovaný schopen vykonávat činnosti péče o sebe. Zejména:

- je schopen si zajistit a připravit přiměřené stravování?
- dokáže pečovat o osobní hygienu?
- je schopen zajistit si přiměřené oblečení?

2. Dokáže vyšetřovaný pečovat o své zdraví? Zejména:

- je schopen v případě potřeby (při nemoci či úrazu) vyhledat pomoc lékaře?
- je schopen pravidelně docházet ke svému ošetřujícímu lékaři či specialistovi?
- dokáže rozeznat situace ohrožující jeho zdraví a bránit se či vyvarovat se nebezpečí?

3. Do jaké míry je schopen vyšetřovaný hospodařit s penězi? Zejména:

- zná hodnotu peněz?
- dokáže peníze šetřit a chránit si je?
- je schopen si platit inkasní platby za chod domácnosti?
- je schopen nakupovat si a utrácet za věci denní potřeby?

4. Má vyšetřovaný základní sociální kompetence? Zejména:

- je vybaven komunikačními schopnostmi? Dokáže udržet konverzaci?
- je schopen navazovat vztahy s ostatními lidmi?
- je schopen využívat hromadnou dopravu, telefon, poštovní služby?

5. Dokáže vyšetřovaný hájit své zájmy? Zejména:

- je schopen zajistit si právního zástupce?

¹⁹ Zahumenský, D. Některé problémy v řízení o způsobilosti k právním úkonům, s. 3. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz

²⁰ Mgr. David Zahumenský je předsedou Ligy lidských práv se sídlem v Brně a specializuje se především na lidská práva ve zdravotnictví.

²¹ Judicial Determination of Capacity of Older adults in Guardianship Proceedings, <http://www.abanet.org/aging/docs/judgesbooksum.doc>.

- dokáže si vyřídit své záležitosti na úřadech?
- je schopen posoudit a uvědomit si důsledky uzavřených smluv?²²

Ani tyto otázky samy o sobě nesmí sloužit jako jediný podklad pro rozhodnutí.

Existují i další problémy ohledně znaleckých posudků. Právo nestanoví žádné lhůty pro posouzení způsobilosti, aby se zajistila jeho aktuálnost, nevyžaduje se osobní vyšetření, dokonce ani nepožaduje, aby byl posudek podán písemnou formou.²³ Aktuálností znaleckého posudku se zabýval i Evropský soud pro lidská práva. Konkrétně se jednalo o případ H. F. proti Slovensku, kde „soud zkoumal postup, který vedl k tomu, že H. F. byla zbavena způsobilosti k právním úkonům. Toto řízení probíhalo na základě žaloby podané jejím bývalým manželem a bylo doloženo psychiatrickým posudkem, který byl v době soudního jednání více než rok starý. Soud shledal, že došlo k porušení článku 6(1) Evropské úmluvy, neboť kromě jiných procesních vad slovenský soud nepředložil dostatečné důkazy s ohledem na Zásadu 12 Doporučení (99)4.“ Tato zásada požaduje „aktuální posudek nejméně jednoho znalce s adekvátní kvalifikací.“ Pokud zákon předepisuje jakou formu musejí mít důkazy předkládané spolu s návrhem, lze se na samém počátku vyhnout zbavení způsobilosti, jaké musela snášet navrhovatelka v tomto případě.²⁴

Problematickým aspektem se jeví i fakt, že zákon umožňuje zadržovat vyšetřovanou osobu proti její vůli až po dobu 6 týdnů. Ze Zásad Doporučení (99)4 vyplývá, že “žádná osoba nemůže být nucena k lékařskému vyšetření za účelem zjištění, zda je duševně nemocná, kromě případů, které jsou v souladu se zákonnými postupy dané země.” K zadržování osob za účelem psychiatrického vyšetření se zabíral také Evropský soud pro lidská práva v případě Nowicka proti Polsku. Rozhodl, že „držení osoby proto, aby byla splněna povinnost ze zákona, např. soudem nařízené psychiatrické vyšetření, je na první pohled přípustné jednání. Nicméně rozhodl také, že zadržení osoby před takovým vyšetřením a pokračující držení poté, co povinnost neexistuje, nevyžaduje zájem státu vyšetřit osobu a zakládá porušení článku 5 Úmluvy.“

²² Zahumenský, D. Některé problémy v řízení o způsobilosti k právním úkonům, s. 3-4. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz.

²³ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 42.

²⁴ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s.35.

Pouhá možnost, že člověk je částečně nebo zcela nezpůsobilý není sama o sobě dostatečným důvodem pro nedobrovolné zadržování osoby.²⁵

V závěru tématiky znalců uvedu důležitý judikát R 44/1967, který se týká síly znaleckého posudku pro rozhodování soudce: „posudek znalců psychiatrů v řízení o zbavení způsobilosti k právním úkonům nenahrazuje nedostatek skutkových zjištění. Úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech osoby, jež má být zbavena způsobilosti k právním úkonům umožní znalcům - psychiatrům, aby konfrontovali výsledky svého odborného vyšetření s ostatními poznatky a aby na základě této konfrontace bezpečně usoudili, do jaké míry projevy duševní choroby vyžadují zbavení, příp. omezení způsobilosti k právním úkonům.“

3. 4. 3. 2. Účast vyšetřovaného na jednání a doručování rozhodnutí

Nyní se budu zabývat otázkou účasti vyšetřovaného na jednání a doručování resp. nedoručení písemností vyšetřovanému. V ustanovení §187 odst. 2 o. s. ř. je stanoveno, že od výslechu vyšetřovaného může soud upustit, nelze-li tento výslech provést vůbec nebo bez újmy pro zdravotní stav vyšetřovaného. Pokud o to vyšetřovaný sám požádá, soud ho vyslechne. Mělo by jít skutečně o krajní případ, kdy se soud spokojí „pouze“ s posudkem znalce (jak bylo naznačeno výše nejlépe se dvěma znaleckými posudky) a se zprávami z okolí vyšetřované osoby. Je patrné, že zde dochází ke střetu dvou zájmů. Jeden spočívá v právu každé osoby účastnit se jednání, kde je rozhodováno o jejím osobním statusu, druhý zájem ale chrání osoby, jejichž zdravotní stav ji nedovoluje se takového jednání účastnit. V takové situaci je na zákonodárci a posléze na úvaze soudu, aby zajistil maximální možnou ochranu práv těchto osob.

S otázkou neúčasti vyšetřované osoby při soudním jednání souvisí i možnost soudu rozhodnout, že upustí od doručení rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům, jestliže podle závěrů znaleckého posudku adresát není s to význam rozhodnutí pochopit (viz. §189 o. s. ř.). Relevantním nálezem Ústavního soudu ČR je nález č. IV ÚS 421/04, z jehož odůvodnění je zřejmé, že soudy by měly svůj závěr o nedoručení rozhodnutí opřít nejen o znalecký posudek. Přímou je zde psáno, že „z procesního postupu soudu, který je v rozhodnutí samém

²⁵ tamtéž, 40.

odůvodněn poukazem na znalecký posudek, je seznatelný nedostatek respektu soudu k osobnosti stěžovatele, je z něj patrná snaha ulehčit věc „pro dobro soudu samotného“, s nímž je zmíněný respekt k osobě stěžovatele v kolizi. Tento Ústavním soudem nalezený cíl sledovaný obecným soudem při použití popsaného procesního postupu však nelze označit za legitimní, a tím méně šlo o sledování cíle, který by byl nezbytný pro svobodnou a demokratickou společnost.“ V zákoně bohužel chybí povinnost soudu doručit fyzické osobě, o jejíž způsobilost jde, rozsudek psaný prostým jazykem, jako je tomu například v právním systému Spojených států amerických, kde tato povinnost vyplývá z Jednotného zákona o opatrovnictví a ochranném řízení.²⁶ Z výše uvedeného vyplývá, že v krajním případě se osoba nemusí dozvědět o tom, že byla zbavena způsobilosti k právním úkonům. Doporučení č. (99)4 v Zásadě 11 stanoví, že „osoba musí být o řízení informována, a mimo jiné upřesňuje, že to musí být provedeno v jazyce nebo jinými prostředky, kterým osoba rozumí.“

3. 5. Rozhodnutí o zbavení resp. omezení způsobilosti k právním úkonům

Rozhodnutí, kterým se konstitutivně rozhoduje o osobním stavu fyzické osoby má formu rozsudku, který musí být veřejně vyhlášen. Smyslem této podkapitoly je zdůraznit podmínky, které se kladou na správné vymezení způsobilosti k právním úkonům.

K tomu poslouží nejlépe rozhodovací a sjednocovací činnost Nejvyššího soudu ČR, který deklaroval ve své zprávě občanskoprávního kolegia ČSR o průzkumu úrovně řízení a rozhodování soudů ve věcech způsobilosti k právním úkonům, Cpj 160/1976, která je uveřejněna ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, částka 2-3/1978 následující: *„Při formulaci výroku rozsudku určujícího rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům je třeba mít na zřeteli, že jde o opatření, které má chránit a nikoli poškozovat nebo ohrožovat zájmy občana. Není-li to nutné, nemá mu proto být výrokem rozsudku zabráněno v tom, aby si mohl obstarat běžné záležitosti, např. platit úhradu za užívání bytu, poplatek za plyn, elektřinu, používat hromadných prostředků a platit jízdné, kupovat věci běžné osobné potřeby (jako např. běžné ošacení, obutí, čistící*

²⁶ The Uniform Guardianship and Protective Proceedings Act přijatý v roce 1997.

prostředky), objednat si běžnou opravu nebo běžnou úpravu věcí.“ Vodítkem je i rozhodnutí R 3/79 s. 50-51, kde je stanoveno, že „rozsah omezení má postihnout jen tu oblast životních situací občana, pro něž je to nutné v zájmu ochrany jeho práv a právem chráněných zájmů, jakož i zájmu společnosti. Ustanovení §10 odst. 2 obč. zákoníku neuvádí, jakým způsobem určit v rozhodnutí (tedy ve výroku rozsudku) rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům, zpravidla se dává přednost negativnímu výpočtu právních úkonů; pozitivním vymezením se obtížněji postihnou všechny v úvahu přicházející životní situace, obecně lze však rozsah omezení stanovit i pozitivním výpočtem právních úkonů, k nimž je občan způsobilý.“ A konečně to samé rozhodnutí R 3/79 s. 54. „Při určení rozsahu omezení způsobilosti k právním úkonům nelze jen přejímat závěry znaleckého posudku, v nichž se např. uvádí, že vyšetřovaný může hospodařit s peněžními částkami do určité výše. I tu jde o právní úkony nakládání s majetkem; smlouvami jsou i úkony, při nichž jde o obstarávání každodenních osobních potřeb občana, jako např. nákupy potravin a jiných věcí denní potřeby apod. Nelze tedy vycházet z nesprávného závěru, že jde o jednání, na něž se omezení nevztahuje.“

Z uvedených judikátů lze vyvodit následující závěry. Formulace výroku o zbavení způsobilosti nečiní problémy. Většinou se uvádí, že „soud zbavuje XY způsobilosti k právním úkonům“. Složitější je situace, jedná-li se o omezení. Jak bylo naznačeno je možný jak výčet pozitivní, tedy uvedení všech právních úkonů, ke kterým je osoba způsobilá, nebo naopak výčet negativní, kde soud vymezí právní úkony, které osoba činit nesmí. Druhý případ je přesnější a většinou rozsudek vypadá následujícím způsobem: „ XY není oprávněn nakládat s peněžními částkami a hodnotami nad 1000 Kč.“ Z judikatury také vyplynulo, že je třeba omezit fyzickou osobu pouze takovým způsobem, aby pokud je to jen trochu možné mohla i nadále uspokojovat své základní potřeby. Omezení by mělo být vyjádřeno pouze v rovině hmotněprávní (v oblasti práva občanského, obchodního a pracovního), a nikoliv v procesní. To vyplývá i z rozhodnutí R 12/99, které stanoví, že „soud může výrokem rozsudku zbavit fyzickou osobu způsobilosti k právním úkonům nebo ji v této způsobilosti omezit. Výrok rozsudku o omezení způsobilosti fyzické osoby jen ohledně samostatného jednání před soudy a úřady je v rozporu se zákonem.“

Proti rozhodnutí, kterým byla osoba zbavena resp. omezena způsobilosti k právním úkonům je možné podat odvolání. K podání opravného prostředku je oprávněna i osoba, o jejíž způsobilosti bylo rozhodnuto (srov. R 77/65). Je to logické už z toho důvodu, že rozsudek o zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům není stále ještě v právní moci.

3. 6. Nadužívání institutu zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům

Na tomto místě považuji za nezbytné zdůraznit a na konkrétních číslech ukázat, že v České republice dochází k nadužívání institutu zbavení, resp. omezení způsobilosti k právním úkonům. S politováním lze konstatovat, že to není z důvodu zajištění lepší ochrany zdravotně postižených osob, ale z absolutní absence alternativních možností, které by soud mohl využít (o alternativách a návrzích do budoucna, jakož i inspiraci ze zahraničí bude pojednávat další podkapitola).

Tabulka 1²⁷

Druh zásahu do právní způsobilosti	Počet osob
Omezení způsobilosti	3 893
Zbavení způsobilosti	23 283

Tabulka 2

Typ rozhodnutí	2002	2003	2004	2005	2006
Zbavení způsobilosti	1 314	1 312	1 508	1 594	1 459
Omezení způsobilosti	254	281	314	312	357
Navrácení způsobilosti	48	45	33	49	52

„Všeobecně je problematika omezování či zbavování způsobilosti k právním úkonům charakterizována nedostatkem informací, nefungujícím systémem veřejného opatrovnictví (nedostatek kvalifikovaných odborníků) a téměř úplnou absencí kontroly nad působením opatrovníka. Kontrolu mají vykonávat soudy,

²⁷ Tabulky jsou převzaty ze studie s názvem Rozhodování osob s duševní poruchou: zásady pro poskytování asistence. Jedná se o systémové doporučení Ligy lidských práv č. 6 zpracované v roce 2008. Údaje pochází z Informačního systému evidence obyvatel ke dni 30. 7. 2007.

kteře vřak na podrobnějši či pravidelnou kontrolu nemají kapacitu, kontrola se navíc zaměřuje téměř vřlučně na otázky majetkové a v minulosti tak docházelo i k situacím, kdy nenávratné lékařské zákroky jako kastrace a sterilizace byly provedeny proti vůli dotčené osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům pouze z rozhodnutí jejího opatrovníka.“²⁸

3. 7. Alternativy ke zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům

Jak již bylo výře naznačeno, v současné právní úpravě chybí prostředky, které by zajistily co nejmenší zásah do lidských práv osob bez plné způsobilosti k právním úkonům. Jednu z alternativ lze spatřovat v tom, že jsou-li dány důvody pro omezení způsobilosti k právním úkonům, soud musí přistoupit k této možnosti a nesmí fyzickou osobu způsobilosti zcela zbavit. Soud by ale měl hledat i další možnosti, které mu právní řád nabízí, například k řešení nepříznivé situace postačí rada a pomoc sociálního pracovníka, aktivizace rodiny nebo je možné využít institutu zvláštního příjemce dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Ten bývá aplikován hlavně u notorických neplatičů nájemného.²⁹

Absence alternativních postupů je o to horři za situace, kdy světové společenství se odvrací od koncepce náhradního rozhodování, které může být charakterizováno tak, že ustanovená osoba, v našem případě opatrovník, rozhoduje za dotčenou osobu a směřuje k podpůrnému či asistovanému rozhodnutí, jehož východiskem je, že každá osoba je schopna ve větři či menři mře se podílet na rozhodování o svém životě.³⁰ V kanadském právu existuje Zákon o ochraně dospělých a rozhodování, který stanovil účel úpravy dohod o podporovaném rozhodování tak, že jím je „umožnit důvěryhodným přátelům a příbuzným dospělé osoby, které nemusí být ustanoven opatrovník a která je schopna spravovat své záležitosti, ale jejíž schopnost učinit nebo sdělit rozhodnutí je v některé oblasti naruřena, podílet se s ní na rozhodování; a

²⁸ Liga lidských práv. Rozhodování osob s duřevní poruchou: zásady pro poskytování asistence. Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 6. 2008, s. 3.

²⁹ Zahumenský, D. Některé problémy v řízení o způsobilosti k právním úkonům, s. 7. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duřevní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz

³⁰ Liga lidských práv. Rozhodování osob s duřevní poruchou: zásady pro poskytování asistence. Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 6. 2008, s. 5.

poskytnout osobě poskytující podporu právní status k tomu, aby byla s dospělým a podílela se na jednání s ostatními tehdy, když dospělá osoba činí rozhodnutí nebo se snaží získat informace“.³¹

I Doporučení č. R (99)4 v Zásadě 5 stanovuje, že ochranné opatření, jako například zbavení způsobilosti k právním úkonům a ustanovení opatrovnickví, má být založeno na zásadě minimálního nezbytného zásahu nebo nejméně omezující alternativy. Doporučuje, aby opatrovnickví nebylo ustanoveno, pokud nebyly vyčerpány méně formální možnosti.³² Další příklad jak je možné provést reformu současného neuspokojivého stavu nám nabízí Německo, které nahradilo opatrovnickví programy „péče a pomoci“, kdy individuální nařízenou podporu vykonává pečovatel, jehož povinnosti se omezují jen na ty úkoly, které podle rozhodnutí soudu dotyčná osoba nezvládne bez asistence. Osoba si navíc zachovává veškerá zákonná práva; soud určí, zda je za daných okolností nutné, aby pečovatel osobu právně zastupoval nebo navíc i schvaloval právní jednání. Literaturou bývá toto jednání popisováno jako režim dvojí způsobilosti, kdy pečovatel a jednatel mají způsobilost v právních záležitostech souběžně.³³

Nyní je na místě uvést jak by takové alternativy mohly vypadat a stručně je charakterizovat.³⁴ Hlavním smyslem je, že fyzická osoba by v těchto případech neměla omezenou (natož pak, aby byla úplně zbavena) způsobilost k právním úkonům.

a) Předběžné právní prohlášení – je vhodné právně zakotvit možnost, aby osoby, které jsou nyní plně způsobilé, vyslovily závazně do budoucna svá přání například ohledně bydlení, léčby nebo kdo by měl být ustanoven jako její opatrovník či podporující osoba. K zajištění právní síly takového prohlášení musí zákon upravit náležitosti, které má prohlášení splňovat.

b) Podporované rozhodování – to je založeno na vztahu důvěry mezi podporovanou a podporující osobou. Podporující osoba nejedná místo dotčené osoby, ale plní spíše funkci poradce. Ze vztahu důvěry vyplývá i

³¹ Liga lidských práv. Rozhodování osob s duševní poruchou: zásady pro poskytování asistence. Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 6. 2008, s. 5.

³² MDAC. Opatrovnickví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnickví v roce 2007, s.68.

³³ MDAC. Opatrovnickví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnickví v roce 2007, s. 70.

³⁴ Při výčtu a charakteristice jednotlivých alternativ k omezení a zbavení způsobilosti k právním úkonům bude čerpáno ze Systémového doporučení Ligy lidských práv č. 6, které se týká Rozhodování osob s duševní poruchou a zásad pro poskytování asistence. 2008, strana 6-8.

požadavek, aby podporující osoba nebyla zvolena proti vůli dotčené osoby. Při výkonu svých povinností má podporující osoba povinnost řídit se zájmy a přáními dotčené osoby. Nesmí vyvíjet na dotčenou osobu nepatřičný tlak směřující k tomu, aby změnila své rozhodnutí a nesmí se sama z rozhodnutí dotčené osoby obohatit.

c) Opatrovnictví bez omezení způsobilosti k právním úkonům – opatrovník může činit právní úkony pouze společně s dotčenou osobou. V případě neshody by měl ve věci rozhodnout příslušný správní orgán. Až pokud se prokáže, že dotčená osoba není vůbec schopna vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas, může soud rozhodnout, že postačí k platnosti právního úkonu jen souhlas opatrovníka.

K omezení způsobilosti by mohlo pak dojít až po vyčerpání všech alternativních opatření, tedy ve výjimečných případech.

3. 8. Důsledky zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům v jiných právních odvětvích

Omezení způsobilosti k právním úkonům se nedotýká pouze občanského práva, ale má dopad i do jiných právních oblastí. Tato podkapitola stručně ukáže jaké důsledky to mohou být.

První oblastí je právo pracovní upravené především zákoníkem práce č. 262/2006 Sb., v platném znění. Ten ve svých ustanovení odkazuje na úpravu obsaženou v §10 obč. zákoníku (srov. §6 a 10 zákoníku práce). Za osoby, které nejsou plně způsobilé, jedná v pracovněprávních vztazích opatrovník. Samozřejmě bude záležet na rozsahu omezení, podle kterého například u uzavírání pracovní smlouvy bude jednat opatrovník zcela nebo jen v rozsahu omezení.

V oblasti rodinněprávních vztahů je právní úprava zakotvena v zákoně o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění. Konkrétně se jedná o §14, který stanoví, že manželství nemůže uzavřít osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům. Osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům je omezena, může uzavřít manželství jen s povolením soudu. Uzavře-li manželství osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům nebo osoba, která trpí duševní poruchou, která by měla za následek zbavení způsobilosti k právním úkonům, vysloví soud neplatnost

manželství i bez návrhu. Uzavře-li manželství osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům je omezena, nebo osoba stížená duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům, bez povolení soudu, vysloví soud neplatnost tohoto manželství na návrh kteréhokoli z manželů. Neplatnost manželství soud nevysloví, jestliže zdravotní stav manžela se stal slučitelný s účelem manželství.

Druhým důležitým aspektem mimo možnosti resp. nemožnosti uzavření manželství je úprava rodičovské zodpovědnosti. Zde je nápomocný §34 zákona o rodině, který podmiňuje rodičovskou zodpovědnost plnou způsobilostí k právním úkonům. Pokud je fyzická osoba způsobilosti zbavena nebo je v ní omezena, koncentruje se rodičovská zodpovědnost v rukou druhého rodiče. Pokud by ani ten nebyl plně způsobilý nebo by už nežil, musí soud ustanovit nezletilému dítěti poručníka.

Přejdeme nyní do sféry veřejného práva. Pro správní právo je jeden ze základních zákonů (a lex generalis ke speciální úpravě) z. č. 500/2004 Sb., správní řád. §29 určuje, kdo má procesní způsobilost pro jednání před správními orgány. Přímo je zde uvedeno, že procesní způsobilost nemají fyzické osoby, které byly soudem zbaveny způsobilosti k právním úkonům; osoby, jejichž způsobilost k právním úkonům byla soudem omezena, nemají procesní způsobilost v rozsahu tohoto omezení.

Omezení způsobilosti k právním úkonům má vliv i v právu sociálního zabezpečení. Do výše, s jakou smí fyzická osoba nakládat samostatně, náleží důchod (invalidní, starobní) a další sociální dávky přímo této osobě a jí také může být částka vyplacena. O co ale výše důchodu převyšuje tuto částku nebo v případě osoby úplně zbavené způsobilosti k právním úkonům, je k přijetí rozdílu, resp. celé částky důchodu nebo dávky oprávněn pouze opatrovník.

Se zbavením nebo omezením způsobilosti k právním úkonům úzce souvisí i úprava občanských průkazů daná zákonem č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, ve znění pozdějších předpisů. U občana, který byl rozhodnutím soudu zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost k právním úkonům byla rozhodnutím soudu omezena, je tato skutečnost povinným údajem zapisovaným do občanského průkazu. U občana zbaveného způsobilosti k právním úkonům je to navíc i jméno, příjmení, rodné

číslo a adresa místa trvalého pobytu opatrovníka. Je-li opatrovníkem ustanoven orgán místní správy, popřípadě jeho zařízení, uvede se jeho název a sídlo.

Jistě bychom našli důsledky i pro další oblasti. Cílem podkapitoly bylo ukázat pouze ty nejzávažnější z nich.

3. 9. Úprava zbavení a omezení způsobilosti ve Velké Británii

Ke komplexní úpravě omezení způsobilosti k právním úkonům ve Velké Británii došlo přijetím tzv. Mental Capacity Act v roce 2005. Většina jeho ustanovení vešla však v účinnost až v říjnu roku 2007. I z této dlouhé legisvakanci lhůty je zřejmé, že se jedná vskutku o reformní úpravu.

Zákon stojí na pěti základních principech, které nyní uvedu a každý stručně charakterizuji, neboť vystihují celý smysl zákona.

Prvním principem je předpoklad způsobilosti. To znamená, že nelze usuzovat, že fyzická osoba je nezpůsobilá jen proto jak vypadá, kolik je jí let a jak se chová. Řečeno pomocí pozitivní definice. Každá osoba má právo rozhodovat se sama až do doby než je prokázáno, že tak není schopna učinit.

S tím souvisí i druhý princip. Zákon podporuje fyzickou osobu, aby pokud je to jen trochu možné, rozhodovala o svých záležitostech sama. Ostatní jsou povinni poskytnout jí veškerou pomoc, aby se osoba mohla rozhodnout dle svého uvážení a teprve až toto není vůbec možné nastupuje rozhodování zástupce.

Třetí princip stanovuje, že vše musí být činěno v nejlepším zájmu fyzické osoby. K pochopení co je a co již není v nejlepším zájmu je nezbytné, aby ti kdo pomáhají fyzické osobě, naslouchali jejím přáním a pocitům a vzali v potaz předchozí názory. Zákon přináší seznam faktorů, který rozhodující osoba musí vzít v úvahu, aby se rozhodla v nejlepším zájmu fyzické osoby.

Čtvrtý princip je úzce spjat s tím, co jsem uvedla již u principu prvního. S nikým nesmí být zacházeno jako s osobou plně nezpůsobilou jen proto, že činí nerozumná rozhodnutí například ohledně svého majetku.

Poslední pátý princip stanovuje, že každé omezení, které je vůči fyzické osobě učiněno musí být to, které nejméně zasahuje do základních práv a svobod.

Kromě základních pěti principů zákon také vymezuje, na které oblasti života fyzické osoby se tento zákon nevztahuje. Především se jedná o možnost uzavřít manželství, rozhodnutí zda-li dát své dítě k adopci a také volebního práva.

Je patrné, že Mental Capacity Act zaručuje fyzickým osobám lepší a komplexnější ochranu. Zároveň také vymezil, že omezení způsobilosti k právním úkonům automaticky neznamená zásah i do dalších právních oblastí. Konkrétně právo volební je českých osobám zbaveným způsobilosti k právním úkonům zcela odepřeno.

3. 10. Zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům ve světle návrhu nového občanského zákoníku

Návrh občanského zákoníku³⁵ se inspiroval jednak zahraniční úpravou, ale také konečně vyslyšel názory řady odborníků. Jedině tak si lze vysvětlit, že se konečně snaží o podrobnější zpracování této problematiky a zajištění vyššího standardu ochrany práv osob, které je nemohou hájit samy. Z toho důvodu některé myšlenky, které jsem již uvedla, se zde budou opakovat.

Novum, které návrh přináší, je především v alternativách k dnešnímu omezení způsobilosti k právním úkonům. Nalezneme je v části první hlavě druhé oddíle druhém, který se nazývá „Podpurná opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat“ (§38 až §55). Alternativy jsou uvedeny hned tři: předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti.

Začneme s předběžným prohlášením. V očekávání vlastní nezpůsobilosti právně jednat může člověk projevit vůli, aby byly jeho záležitosti spravovány určitým způsobem, nebo aby je spravovala určitá osoba, nebo aby se určitá osoba stala opatrovníkem. Návrh dává na výběr jakou formou bude prohlášení učiněno. Může se tak stát veřejnou listinou nebo soukromou listinou. Soukromá listina ke své platnosti vyžaduje, aby byla potvrzena dvěma svědky, kteří nemají na obsahu zájem. Takovéto prohlášení smí učinit i nevidomá osoba, u které jsou

³⁵ Vládní návrh občanského zákoníku. [http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny_mce-storage/files/Vladni_navr_h_obcanskeho_zakoniku_LRV_090430_final_s%20obsahem.pdf navštíveno dne 8. 11. 2009]

ale ještě více zpřísněny podmínky platnosti zajišťující zjištění pravé vůle této osoby.

Nastane-li později skutečně důvod pro omezení svéprávnosti, může osoba povoláná listinou za opatrovníka navrhnout, aby byla opatrovníkem jmenována, pokud návrh nepodá soud zjistí její stanovisko. Je-li tato osoba způsobilá k opatrovnictví, soud ji s jejím souhlasem opatrovníkem jmenuje. Návrh však pamatuje i na případy, kdy se během času podstatně změní podmínky, za kterých byla listina sepsána. Změní-li se okolnosti zjevně podstatným způsobem, že člověk, který prohlášení učinil, by je za takových okolností neučinil nebo by je učinil s jiným obsahem, soud prohlášení změní nebo zruší, pokud by jinak člověku, který prohlášení učinil, hrozila závažná újma. Příkladem takové změny poměrů by mohlo být, kdyby v mezidobí osoba, která by měla být povolána za opatrovníka, spáchala vůči tomu, kdo prohlášení učinil, úmyslný trestný čin.

Druhou možností je nápomoc při rozhodování. Potřebuje-li člověk nápomoc při rozhodování, protože mu v tom duševní porucha působí obtíže, třebaže nemusí být omezen ve svéprávnosti, může si s podpůrcem ujednat poskytování podpory; podpůrců může být i více. Smlouvou o nápomoci se podpůrce zavazuje podporovanému, že bude s jeho souhlasem přítomen při jeho právních jednáních, že mu zajistí potřebné údaje a sdělení a že mu bude nápomocen radami. Smlouva ke své účinnosti vyžaduje schválení soudu. Soud však smlouvu neschválí, pokud odporují zájmy podpůrce zájmům podporovaného. Podpůrce nesmí ohrozit zájmy podporovaného nevhodným ovlivňováním, ani se na úkor podporovaného bezdůvodně obohatit. Osobu podpůrce je možné na návrh podporovaného odvolat, soud tak učiní i v případě, kdy podpůrce závažně poruší své povinnosti, a to i bez návrhu.

Poslední možností je zastoupení členem domácnosti. Brání-li duševní porucha zletilému, který nemá jiného zástupce, samostatně právně jednat, může ho zastupovat jeho potomek, předek, manžel nebo partner, který se zastoupeným žil před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky. Povinností zástupce je zastoupenému srozumitelně vysvětlit povahu a výsledky zastupování. Zastoupený má právo odmítnout zastoupení. Ke vzniku zastoupení se vyžaduje schválení soudu. Před vydáním rozhodnutí musí soud vyvinout potřebné úsilí, aby věrohodným způsobem zjistil názor zastoupeného. Zastupování se vztahuje na obvyklé záležitosti, jak to odpovídá životním

poměrům zastoupeného. Zástupce však není oprávněn udělit souhlas k zásahu do duševní nebo tělesné integrity člověka s trvalými následky. Zastoupený může mít i více zástupců. K platnému jednání postačí, pokud jedná jeden z nich. Zastoupení zaniká, vzdá-li se jej zástupce nebo odmítne-li zastoupený, aby ho zástupce dále zastupoval. K odmítnutí stačí projevit přání. Další možností zániku zastoupení je, že nabude účinnosti smlouva nápomoci při rozhodování nebo jmenuje-li soud opatrovníka.

V následujících paragrafech se návrh věnuje omezení svéprávnosti (konkrétně se jedná o §56 až §65). Na rozdíl od současné právní úpravy zde nenalezneme možnost úplného zbavení svéprávnosti. Návrh již explicitně stanovuje mantinely, kdy je možné k omezení přistoupit. Může se tak stát pouze je-li to v zájmu člověka, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s plným uznáním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti. Přitom musí být důkladně vzaty v úvahu rozsah i stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti. Omezení přichází v úvahu jen tehdy, hrozila-li by jinak člověku závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření. I nadále je možné omezit svéprávnost osoby pouze soudní cestou. Soud se musí vyvinout potřebné úsilí, aby zjistil názor člověka, o jehož svéprávnosti se rozhoduje. Omezení je možné pouze pro duševní poruchu, která není jen přechodná a v jejímž rozsahu není člověk schopen právně jednat. Povinností soudu je vymezit v jakém rozsahu omezil svéprávnost tohoto člověka. Návrh přichází i s možností omezit svéprávnost v souvislosti s určitou záležitostí na dobu nutnou pro její vyřízení, nebo na jinak určenou dobu, nejdéle však na tři roky. Změní-li se okolnosti, které vedly k omezení svéprávnosti, soud své rozhodnutí bezodkladně změní nebo zruší, a to i bez návrhu.

V rozhodnutí o omezení svéprávnosti jmenuje soud člověku opatrovníka. Při výběru opatrovníka přihlédne soud k přáním opatrovance, k jeho potřebě i k podnětům osob opatrovanci blízkých, sledují-li jeho prospěch, a dbá, aby výběrem opatrovníka nezaložil nedůvěru opatrovance k opatrovníkovi. Opatrovníkem nelze jmenovat osobu, jejíž zájmy odporují zájmům opatrovance, ani provozovatele zařízení, kde opatrovanec pobývá nebo které mu poskytuje služby, nebo osobu závislou na takovém zařízení.

Novinkou jsou také ustanovení, která říkají, že rozhodnutím o omezení svéprávnosti není člověk zbaven výkonu rodičovských povinností a práv.

Rozhodnutí o omezení svéprávnosti nezbavuje člověka práva samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života. Pokud by nastala situace, že opatrovanec jednal samostatně, ačkoli měl jednat s opatrovníkem, lze takové jednání prohlásit za neplatné, jen pokud to působí újmu opatrovanci. Opatrovancovo jednání se považuje za platné, jestliže ho opatrovník dodatečně schválil.

Návrh občanského zákoníku se řadí touto úpravou mezi vyspělé státy, které dbají o řádnou péči všech svých občanů.

Kapitola zbavení a omezení osob ve způsobilosti k právním úkonům je velmi rozsáhlá. Považovala jsem za nutné ukázat, že současná právní úprava neobsahuje alternativní možnosti k institutu zbavení způsobilosti k právním úkonům. Pokud by tyto alternativy existovaly, nebylo by nutné tak často využívat opatrovnictví. Opatrovnictví (ve vztahu k zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům) je tedy následek nedostatečné legislativy v této oblasti. V žádném případě není na místě opatrovnictví odsuzovat (v některých případech se jedná opravdu o jediný prostředek ochrany práv a zájmů osob), ale smyslem bylo ukázat problémy, které se vyskytují a ukázat, že řada případů, které dnes končí omezením či dokonce úplným zbavením způsobilosti k právním úkonům by se v budoucnu dala řešit mírnějšími metodami.

4. USTANOVENÍ OPATROVNÍKA

Obsahem této kapitoly bude jednak vymezit jaké druhy opatrovnictví zná český právní řád, jakým způsobem a dle jakých kritérií vybírá soud vhodnou osobu pro výkon opatrovnické funkce a jaké další úkoly náleží soudu v oblasti opatrovnictví. Poukáží zároveň na nedostatky právní úpravy a pro ilustraci uvedu i zahraniční právní úpravu, především srovnání s anglickým právním řádem.

4. 1. Druhy opatrovnictví

V současné době existují čtyři druhy opatrovnictví:

1. Řádné opatrovnictví³⁶

Jedná se o opatrovnictví osoby, která byla pravomocným rozsudkem soudu zbavena či omezena způsobilosti k právním úkonům. Z §27 odst. 2 obč. zákoníku se dozvídáme, že tímto opatrovníkem by měl být především příbuzný fyzické osoby nebo osoba, která splňuje podmínky pro ustanovení opatrovníkem. Pokud není takové osoby, ustanoví soud opatrovníkem orgán místní správy, popřípadě jeho zařízení, jestliže je oprávněno vystupovat svým jménem. V tomto případě se jedná o tzv. veřejné opatrovnictví.

2. Zvláštní (dočasné nebo také prozatímní) opatrovnictví

Již z názvu je patrný dočasný charakter tohoto institutu. Používá se nejvíce ve spojitosti s §29 obč. zákoníku, který umožňuje, aby byl ustanoven opatrovník osobě, jejíž pobyt není znám nebo je-li to třeba k ochraně veřejného zájmu. Ačkoli využití tohoto typu opatrovnictví může být poněkud flexibilnější, nepředchází mu formalizované řízení o způsobilosti k právním úkonům, je ponechána vysoká míra prostoru pro projednání věci a formulaci rozhodnutí, není tento druh příliš využíván³⁷ v kontextu ochrany osob se zdravotním postižením.

³⁶ Kaňka, R. Současná úprava institutu opatrovnictví v ČR.Praha, s. 15-16. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz.

³⁷ Kaňka, R. Současná úprava institutu opatrovnictví v ČR.Praha, s. 5. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz.

3. Kolizní opatrovnictví

Tato možnost nastupuje v případě, že dojde ke střetu zájmů mezi zájmy zastoupené osoby a zástupce nebo ke střetu zájmů osob, které jsou zastoupeny tímž zákonným zástupcem (viz. §30 obč. zákoníku). V prvním případě tato situace může snadno nastat, je-li opatrovníkem příbuzný zastoupené osoby a jedná-li se například o majetkové vypořádání mezi nimi. Pokud jde o druhou variantu, ta častěji nastane u veřejného opatrovnictví, zastupuje-li veřejný opatrovník dvě a více osob, které mají v konkrétní situaci protichůdné zájmy. Rozsah opatrovnictví je zde omezen jen na určitou záležitost. Po vyřešení této otázky se opatrovnictví ujímá opět řádný opatrovník. Z judikatury Nejvyššího soudu ČR vyplývá, že nestačí pouhá možnost střetu zájmů, nýbrž je třeba, aby k tomuto střetu došlo (srov. R 2/82-II).

4. Procesní opatrovnictví

Předchozí typy opatrovnictví jsou upraveny hmotným právem. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že opatrovník pro řízení zastupuje osobu jen v průběhu řízení a není oprávněn za ni činit nezávisle za opatrovance jakékoli hmotněprávní úkony. Zde je zcela na uvážení soudu, zda jej ustanoví či nikoli. Oprávnění opatrovníka pro řízení je omezeno právě jen na dané řízení a automaticky zaniká ustanovením řádného opatrovníka.³⁸ Procesní opatrovnictví je upraveno například v §29, §187, §191b odst. 2 o. s. ř.

4. 2. Opatrovnické řízení

Opatrovnické řízení je pomyslným druhým krokem, který následuje poté, co je osoba zbavena nebo omezena způsobilosti k právním úkonům. K zahájení opatrovnického řízení by měl opatrovnický soud přistoupit bezodkladně jakmile se dozví, že osoba byla způsobilosti zbavena či omezena. Prodleva mezi těmito dvěma kroky nebo neúměrně dlouhé řízení o ustanovení opatrovníka představují zásah do základních lidských práv těchto osob a je třeba, aby se soudy tomuto stavu snažily co nejvíce předcházet. Úprava opatrovnického řízení je velmi kusá,

³⁸ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 28.

nedokonalá a nedostatečná. Je až k nevíře, že ačkoli se jedná o tolik citlivou oblast, není stále dostatečná politická a společenská vůle, i přes snahu mnoha odborníků³⁹, tuto problematiku uspokojivým způsobem vyřešit.

K řízení je v prvním stupni dle §9 odst. 1 o. s. ř. příslušný okresní soud, konkrétně ten, v jehož obvodu má opatrovanec bydliště (§88 písm. e) o. s. ř.) nebo majetek, jedná-li se opatrovnictví nad osobami neznámého pobytu nebo nepřítomnými. Ačkoli zde platí zásada perpetuatio fori, je možné, aby došlo k přenesení příslušnosti soudu. Některé opatrovnické věci mohou trvat i mnoho let a je tak nutné umožnit snadnější přístup k soudu, třeba za situace, že opatrovanec změní bydliště. Opatrovnické řízení patří do působnosti samosoudce. Do tohoto řízení, na rozdíl od řízení o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům, nemůže státní zástupce vstupovat.

Ustanovení §192 odst. 1 o. s. ř. stanoví, že předseda senátu je povinen postarat se o to, aby byl ustanoven opatrovník osobám, které ho dle zákona musí mít. Usnesení o zahájení řízení musí být doručeno všem účastníkům řízení, kterými dle §94 odst. 1 o. s. ř. jsou navrhovatel a ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno. Budou to tedy budoucí opatrovanec a opatrovník, dále osoby, které by jako opatrovníci připadaly v úvahu a bylo-li řízení zahájeno na návrh, bude účastníkem také navrhovatel.

Poměrně problematickou se zde jeví otázka, zda-li je nutné, aby byl budoucí opatrovanec v tomto řízení zastoupen. Zákonná úprava nám odpověď v žádném ze svých ustanovení neposkytuje, a proto je potřeba se obrátit na judikaturu Nejvyššího soudu ČR, který se k tomu vyslovil v rozsudku R 2/84 bod IV.: „V řízení o ustanovení opatrovníka podle ustanovení §192 a násl. o. s. ř. není třeba fyzické osobě, která byla zbavena nebo omezena ve způsobilosti k právním úkonům, ustanovovat opatrovníka pro řízení.“ V odůvodnění je řečeno, že „procesním právům, které má občan zbavený nebo omezený způsobilosti k právním úkonům v řízení o ustanovení opatrovníka podle §192 a násl. o. s. ř., neodpovídá žádné hmotné právo, ohledně něhož by tento občan byl zbaven nebo omezen ve své způsobilosti k právním úkonům“. Tento rozsudek je řadou

³⁹ Jedním z těchto odborníků je JUDr. Hana Nová, která se této problematice věnuje dlouhá léta a ve svých článcích stále apeluje na zákonodárce a přináší i zajímavou inspiraci ze zahraniční úpravy.

organizací zabývajících se ochranou lidských práv kritizován⁴⁰ a dle některých autorů je tento rozsudek již dokonce překonán, neboť absence zastoupení budoucího opatrovance by mohla být považována za procesní zmatečnost ve smyslu ust. §229 odst. 1 písm. c) o. s. ř.⁴¹.

Absence zákonné úpravy je zčásti pokryta v § 193 odst. 3 o. s. ř., který stanovuje obdobné užití ustanovení §176 až 179 a § 180b odst. 1 vztahujících se k poručenství nad nezletilými. Na rozdíl od úpravy řízení o způsobilosti k právním úkonům neobsahují ustanovení upravující opatrovnické řízení možnost upuštění od doručování soudních rozhodnutí, výslechů.⁴²

Opatrovnický soud musí v první řadě stanovit opatrovníka, o čemž bude pojednáno v dalším bodě, nyní se zaměřím na další činnosti soudu, které v opatrovnickém řízení má. Je třeba si uvědomit, že opatrovnické řízení není jeden proces, který končí ustanovením osoby opatrovníka, ale je to celá řada povinností jak na straně nového opatrovníka, tak také samozřejmě soudu, který zde má postavení jakéhosi strážce nad činností opatrovníka a nad hájením nejlepšího zájmu opatrovance. Předně tedy soud dohlíží na správu majetku vykonávanou opatrovníkem a činí nutná a vhodná opatření ke zjištění a zajištění tohoto majetku. Soud vede opatrovníka k řádnému plnění povinností při celkové péči o opatrovance. Opatrovnický soud je také povinen zabývat se podněty a upozorněními, se kterými se na něj obrátily fyzické či právnické osoby a činí vhodná opatření (srov. §178 odst. 1 o. s. ř.).

Navíc může soud nařídit opatrovníkovi, aby předkládal soudu pravidelné zprávy o své činnosti. Běžně se tyto zprávy poskytují jednou ročně, není ale vyloučeno častější informování soudu zvláště v případě, pokud se již vyskytly nějaké problémy v komunikaci s opatrovníkem. Hlavně se jedná o výpis z účtu opatrovance a další doklady, které osvědčí, že opatrovník vykonává svou činnost řádně. K jedné z nejzákladnějších činností opatrovnického soudu patří také schvalování právních úkonů opatrovníka učiněných za opatrovance, které přesahují běžnou správu. Soud takový právní úkon schválí, je-li v zájmu opatrovance. Z nastíněného vyplývá, že soudu náleží mnoho úkolů. Současným

⁴⁰ Toto rozhodnutí kritizuje například MDAC-Mental Disability Advocacy Center ve své Analýze právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví z roku 2007.

⁴¹ Kaňka, R. Současná úprava institutu opatrovnictví v ČR, s. 19. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz.

⁴² tamtéž, s. 20.

problémem je však obrovská vytíženost soudů a délka jednotlivých řízení. Chybí také personál, který by se specializoval pouze na tuto oblast. Uvedme si konkrétní případ. Okresní soud v Pardubicích nyní má ve svém obvodu více jak 150 opatrovanců a o agendu opatrovnictví se starají hlavně vyšší soudní úřednice, avšak žádná z nich není zaměřena výlučně na dohled nad řádným výkonem opatrovnictví, pomoc opatrovníkům s úkony z nejrůznějších oblastí.

Pro úplnost je vhodné dodat, že tento druh řízení je osvobozen od soudních poplatků (§11 odst. 1 písm. a) zákona č. 549/1991, o soudních poplatcích v platném znění).

4. 3. Výběr osoby opatrovníka

Správný výběr opatrovníka je základem pro řádný výkon opatrovnictví. Jak již bylo řečeno výše, je klíčový pro určení opatrovníka §27 odst. 2 o. z., kde je uvedeno, že zákonným zástupcem fyzické osoby, která byla rozhodnutím soudu zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo jejíž způsobilost k právním úkonům byla rozhodnutím soudu omezena, je soudem ustanoven opatrovník. K tomu je třeba pro úplnost dodat znění §27 odst. 3 o. z., že nemůže-li být opatrovníkem příbuzný fyzické osoby ani jiná osoba, která splňuje podmínky pro ustanovení opatrovníkem, ustanoví soud opatrovníkem orgán místní správy, popřípadě jeho zařízení, jestliže je oprávněno vystupovat svým jménem.

Z uvedeného vyplývá, že úprava týkající se výběru opatrovníka je velmi strohá a neposkytuje dostatečná vodítka. Pomoc při určování vhodné osoby by mohl poskytnout §193 odst. 3, který odkazuje na úpravu poručenství nad nezletilými. Je patrné, že zákon předpokládá jako osobu opatrovníka příbuzného opatrovance nebo jiného blízkého člověka, který bude splňovat podmínky pro ustanovení. U těchto osob je nezbytnou součástí jejich platného výběru také souhlas s ustanovení opatrovníkem (srov. rozhodnutí NS R 14/67). Pokud se nenajde taková vhodná osoba, nastupuje další možnost předvídaná občanským zákoníkem, tedy opatrovníkem se stane orgán místní správy nebo jeho zařízení. Podmínkou však je, aby tento orgán byl oprávněn vystupovat svým jménem, neboli aby měl právní subjektivitu. V tomto případě se jedná o veřejné opatrovnictví. Na rozdíl od předchozího typu opatrovnictví u veřejného opatrovníka není třeba jeho souhlasu s ustanovením do funkce.

K tomuto je relevantní rozhodnutí NS R 45/86 s. 186-187 „je povinností soudu, aby neprodleně ustanovil orgán místní správy nebo jeho zařízení, které má právní subjektivitu, opatrovníkem osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům nebo v této způsobilosti omezené, jestliže se nepodařilo najít vhodnou osobu pro tuto funkci. Není rozhodné, uvádí-li orgán místní správy, že pro výkon funkce opatrovníka nemá vytvořeny potřebné předpoklady. Slib, který má složit opatrovník, obsahuje závazek, že bude řádně vykonávat své povinnosti a že bude přitom dbát pokynů soudu.“

Z žádného z výše uvedených paragrafů a judikatury však nevyplývá, jaká by ona osoba měla mít vlastnosti a jaká kritéria by měla splňovat, hovoříme-li o opatrovníkovi fyzické osobě. Výkon opatrovnictví je přeci důležitá, ale také náročná činnost, která vyžaduje od opatrovníků úsilí a vůli konat to nejlepší ve prospěch opatrovanců ve společnosti, kde je toto téma stále ještě tabuizováno. Výběr konkrétní osoby je ponechán na úvaze soudu. Příklad jak by taková kritéria mohla vypadat poskytuje Nová⁴³, kterou si bere za příklad i pardubický okresní soud. Jejich požadavky jsou následující:

- 1) Věk- z hlediska perspektivnosti funkce. Lze souhlasit, že mladší osoba, která je ochotna učit se novým věcem a která sama nepotřebuje pomoc druhých zabezpečí záležitosti opatrovance lépe.
- 2) Zdravotní stav – nesmí být takový, aby byl na překážku výkonu funkce (zejména žádná psychiatrická diagnóza).
- 3) Čistý rejstřík trestů – nebo alespoň takové odsouzení, které nemůže (již) mít vliv na výkon funkce – z hlediska doby, kdy byla trestná činnost spáchána a z hlediska samotné trestné činnosti; žádné problémy s alkoholem a drogami.
- 4) Žádné nepřiměřené osobní dluhy – to je nutno doložit.
- 5) Odpovídající způsob vlastního života – tím je myšleno, zda má potencionální opatrovník řádné vlastní bydlení a finanční zajištění.
- 6) Vztah k opatrovanci – nesmí být nepřátelský ani k němu, ani k jeho rodině.
- 7) Vztah opatrovance k němu musí být založen na důvěře.
- 8) Zaměstnání – nesmí být v rozporu s výkonem funkce (z hlediska místa výkonu práce ani z hlediska charakteru práce).

⁴³ Nová, H. Desatero práv a povinností opatrovníka. Právo a rodina 5/2006, s. 17-18.

- 9) Bydliště – musí být v přiměřené vzdálenosti, aby výkon opatrovnické funkce mohl být řádně realizován.
- 10) Osobní předpoklady – altruismus, inteligence, empatie, ochota spolupracovat se soudem i jinými institucemi, atp.

Je-li vybrána vhodná osoba pro výkon funkce opatrovníka vydá, o tom soud usnesení (viz příloha A). Po právní moci usnesení musí opatrovník složit do rukou předsedy senátu slib, že bude řádně vykonávat své povinnosti a že bude přitom dbát pokynů soudu (viz příloha B). Po složení slibu vydá předseda senátu opatrovníkovi listinu obsahující pověření k vykonávání zastupování opatrovance a vymezení rozsahu práv a povinností vyplývajících z pověření (viz příloha C). Listina má povahu dodatečné legitimační listiny, jež není součástí rozhodnutí, a jejíž vydání a existence nejsou podmínkou vzniku nebo trvání funkce opatrovníka⁴⁴. Jedná-li se o veřejného opatrovníka, ten neskládá slib, ale jeho obsah je uveden přímo v usnesení o ustanovení opatrovníkem.

4. 4. Nedostatky současné úpravy

V této kapitole se pokusím nastínit alespoň některé nedostatky provázející tuto problematiku. Jak již bylo uvedeno výše, jedná se v současné době o natolik strohou a nekomplexní úpravu, že nedostatků je celá řada. Na ty se poukazuje v celé této práci. Tato kapitola má uvést pouze dva problémy a ihned naznačit jejich možné řešení, které je provedeno uvedením zahraniční úpravy nebo doporučením Výboru ministrů Rady Evropy.

V první řadě se jedná o fakt, že osoba zbavená způsobilosti právním úkonům si sama nemůže vybrat osobu opatrovníka. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R(99)4 stanoví, že přání dospělé osoby ohledně výběru člověka, který ji má zastupovat nebo jí pomáhat, mají být zohledněna a v maximální možné míře náležitě respektována. Dále není uspokojivě zamezeno situacím, aby mezi osobou opatrovance opatrovníka docházelo ke střetům, ani zdáním takového střetu. K situacím jasného střetu dochází hlavně upřednostňováním rodinných příslušníků a neexistence povinnosti soudu zvažovat takové

⁴⁴ Kaňka, R. Současná úprava institutu opatrovnictví v ČR, s. 21. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007. Pořádáno společností Quip. www.kvalitavpraxi.cz.

uspořádání. Pro takové existuje pojistka v podobě „zvláštního zástupce“, avšak jak jsem již uvedla dříve, je tento institut málo využíván.⁴⁵ Ve Francii je situace řešena tak, že každé osobě, která je bez plné způsobilosti k právním úkonům, je ještě navíc ustanoven „dohlížející opatrovník“, jehož povinností je mimo jiné zastupovat dospělou osobu, pokud jsou její zájmy ve střetu se zájmy opatrovníka.⁴⁶

4. 5. Zahraniční úprava opatrovnictví

4. 5. 1. Švýcarsko a Skandinávie

Ve švýcarském právu je opatrovnictví obsaženo v občanském zákonu z roku 1907, v platném znění. Opatrovnictví je zřizováno plnoletým osobám, které nejsou schopny starat se o své záležitosti zcela nebo z části z důvodu duševního postižení, duševní poruchy nebo podobného stavu oslabení. Může se jednat i o přechodnou právní nezpůsobilost. Občanský zákon vymezuje v §378 opatrovnictví:

- a) pomoc – nebo také opatrovnictví pro doprovázení, jestliže zastoupená osoba potřebuje při vyřizování určitých záležitostí pomoc a doprovod, průvodce, jehož práva zákon velmi podrobně popisuje.
- b) pro zastupování – pokud zastoupená osoba není schopna vyřídit určité záležitosti.
- c) pro spolupůsobení – to má být nařízeno, pokud zastoupená osoba v určitých druzích jednání potřebuje pomoci a v takových případech je úkon platný jen po souhlasu opatrovníka pro spolupůsobení.
- d) plné opatrovnictví – vztahuje se na veškeré záležitosti osobní péče i majetkové ochrany, pokud zastoupená osoba potřebuje zvláště výraznou pomoc.

Soud může také ustanovit několik opatrovníků, mezi které rozdělí úkoly a oblasti zastoupení dle konkrétních okolností.⁴⁷

Velmi vyspělá je úprava především ve Skandinávii. Právní úprava Islandu obsahuje speciální zákon o právní způsobilosti, kde je uvedeno, že opatrovníky

⁴⁵ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 48.

⁴⁶ tamtéž, s. 48.

⁴⁷ Nová, H. Nesvéprávní-nedostatečná ochrana (5.). Právo a rodina 4/2006, s. 27.

a správce majetku ustanovují inspektoři nad opatrovníky, kteří také vůči nim vykonávají kontrolní činnost.

4. 5. 2. Velká Británie

Na základě výše zmíněného zákona (Mental Capacity Act z roku 2005) vznikl nový soud, který by se mohl přeložit dle naší terminologie jako opatrovnícký soud. Ten má své procedury a jmenuje vlastní soudce, kteří se specializují pouze na tuto problematiku. Rozhodují jak v majetkových otázkách, tak i o zdraví a osobní sféře osoby. Především se bude jednat o složité případy, kdy není zcela jasné, co je v nejlepším zájmu nesvéprávné osoby (například jestli má tato osoba podstoupit operaci v případě, že rodina a lékaři jsou proti). Z toho vyplývá, že soud musí všechna svá rozhodnutí činit v nejlepším zájmu osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům. Tento pojem prochází celým zákonem a je pro něj klíčový. Soud má povinnost brát ohled na přání a pocity osoby bez plné způsobilosti.

Současně s opatrovníckým soudem vzniká také funkce veřejného opatrovníka. Institut veřejného opatrovníka existoval i předtím, ale Mental Capacity Act zavedl nové vymezení funkcí a také ho přejmenoval. Kancelář veřejného opatrovníka vede seznam zástupců a advokátů, resp. právních zástupců (tzv. Lasting Power of Attorney - LPAs). Hlavní náplní práce je administrativní podpora právních zástupců a zástupců jmenovaných soudem. Tato kancelář spolupracuje se soudem, shání pro něj potřebné informace a spolupracuje s policií a sociálními pracovníky v případě, že existuje podezření, že dochází ke zneužívání nesvéprávné osoby.

Konečně vymezuje i samotné zástupce, které dělí do dvou, resp. tří kategorií. První skupina jsou již výše uvedení právní zástupci (LPA), jejich pravomoc vzniká na základě písemného prohlášení osoby o tom, kdo má činit za ni úkony v situaci, že tato osoba nebude schopna. Prohlášení lze učinit v oblasti zdravotní péče a léčby. Zde osoba vymezí, že nechce aby byla v případě nemoci léčena. Další pokyny může udělit ohledně svých peněz a majetku. Hlavní podmínkou platnosti takového úkonu je, aby osoba rozuměla tomu, co činí. Právní zástupci jsou pak povinni jednat v nejlepším zájmu osoby, která nemůže jednat v dané situaci sama. Druhou skupina je tvořena zástupci, kteří jsou

jmenování do funkce soudem. Ten činí rozhodnutí za osobu, která k tomu není způsobilá. Při jmenování musí soud určit rozsah oprávnění a stanovit, co již zástupce činit nesmí. Stejně jako soud a právní zástupci musí jednat v nejlepším zájmu nesvéprávných osob. Zástupci jsou pod kontrolou veřejných opatrovníků. Tento postup se neuplatní, pokud osoba učinila prohlášení uvedené výše (viz. LPA). Je-li třeba rozhodnout pouze v jednom jediném případě, zástupce nebude jmenován a soud rozhodne sám. Třetí kategorií tvoří služba nezávislého advokáta (Independent Mental Capacity Advocate), která poskytuje pomoc nesvéprávným osobám, které nemají rodinu ani přátele. Pomáhá, je-li třeba učinit rozhodnutí týkající se zdraví nebo při jednání s úřady.

4. 6. Úprava opatrovnictví dle návrhu nového občanského zákona

V návrhu nového občanského zákona⁴⁸ je právní úprava zastoupení obsažena v části první hlavě III. První díl je věnovaný všeobecným ustanovením týkajícím se zastoupení⁴⁹. Pro účely této práce je mnohem zajímavější díl třetí, který je nazván „Zákonné zastoupení a opatrovnictví“, a věnují se mu paragrafy §429 až §457. Rozdíl mezi zákonným zastoupením a opatrovnictvím je v právním důvodu vzniku obou těchto forem zastoupení, neboť první vzniká přímo ze zákona a druhé na základě rozhodnutí soudu. Dochází tak ke změně současného stavu směrem k lepšímu, nyní se zákonným zastoupením míní oba tyto instituty. Opatrovníka ustavuje soud, ten také rozhodne o rozsahu opatrovníkových práv a povinností. Navrhovaná úprava zůstává nezměněna pokud se týká správy běžného majetku opatrovance, k tomu je oprávněn opatrovník, přesáhne-li ale správa běžnou správou, je třeba stejně jako nyní schválení soudu. V tomto zůstává úprava nezměněna. Nyní se v krátkosti podíváme na změny, které návrh přináší:

- Nejedná-li se o správu jmění lze opatrovanci ustanovit pouze jediného opatrovníka. Pokud bude ustanoven zvláštní opatrovník pro správu jmění a

⁴⁸ Návrh nového občanského zákoníku vypracovali pro účely Ministerstva spravedlnosti ČR Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš a Doc. JUDr. Michaela Zuklíková, CSc. Mnoho jejich myšlenek se nakonec do vládního návrhu prosadilo, proto považuji za důležité zmínit jejich jména.

⁴⁹ Vládní návrh občanského zákoníku. [http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_LRV_090430_final_s%20obsahem.pdf navštíveno dne 8. 11. 2009]

zároveň opatrovník osoby, náleží tomuto opatrovníku osoby výlučné zastoupení opatrovance před soudem, a to i když se záležitost týká spravovaného majetku.

- Opatrovník nemůže požadovat od zastoupeného odměnu za zastoupení, lze však přiznat odměnu za správu majetku, pokud je k takové správě opatrovník povinen. O její výši rozhodne soud s přihlédnutím k nákladům správy, k hodnotě spravovaného majetku a k výnosům z něho, jakož i k časové i pracovní náročnosti správy.

- Je upraven případ, že opatrovanec obdrží dar nebo odkaz s podmínkou, že jej bude spravovat třetí osoba. Správu nad takovým majetkem nemůže opatrovník vykonávat. Je ale umožněno takový dar nebo odkaz odmítnout, k tomu je však zapotřebí schválení soudu.

- Explicitně uvádí, že smrtí opatrovníka opatrovnictví nezaniká a práva a povinnosti přecházejí na obec, v níž má opatrovanec bydliště, do doby než soud ustanoví opatrovanci nového opatrovníka.

- Člověku, jemuž zdravotní stav působí potíže při správě majetku nebo hájení jeho práv, ustanoví soud na jeho návrh opatrovníka a ve shodě s takovým návrhem určí opatrovníkovi rozsah působnosti. Na návrh opatrovance soud opatrovníka odvolá.

- Opatří-li si někdo správce svého jmění sám, nelze mu jmenovat opatrovníka pro správu jmění.

Opatrovníka je možné ustanovit osobě, která byla rozhodnutím soudu zbavena nebo omezena způsobilosti k právním úkonům, dále neznámé osobě zúčastněné při určitém jednání, osobě neznámého pobytu nebo je-li to potřebné z jiného důvodu k ochraně jejího zájmu nebo veřejného zájmu. Opatrovníka může soud ustanovit osobě zbavené nebo omezené způsobilosti k právním úkonům jen v případě, že tuto osobu zhlédl, vyslechl si její vyjádření, je-li schopna je podat, a přihlídnout k němu. Soud jmenuje opatrovníkem osobu, kterou navrhl opatrovanec. Není-li to možné, ustanoví soud opatrovníkem příbuzného fyzické osoby a až po té, nejsou-li vhodné osoby, ustanoví soud opatrovníkem veřejného opatrovníka. Ustanovení veřejného opatrovníka není vázáno na jeho souhlas.

Tato kapitola jasně deklaruje současný neuspokojivý stav v České republice. Vymezili jsme si jak opatrovnictví vzniká, kdo může opatrovníkem být

a jaké jsou nedostatky aktuální úpravy. Pro inspiraci byla uvedena i zahraniční úprava, která je oproti té české mnohem propracovanější a lépe tak zabezpečuje ochranu základních lidských práv osob, které nejsou schopny se o jejich ochranu postarat samy. Konkrétně Velká Británie poskytuje svým občanům vysoký standard ochrany. Abych nebyla pouze kritická, je třeba poznamenat, že i návrh nového občanského zákoníku již řadu nedokonalostí ošetřuje a otvírá tak možnost novému způsobu ochrany osoby bez plné způsobilosti k právním úkonům. Především více dbá na jejich vlastní vůli a pocity. V závěru této kapitoly tak nelze nic jiného než jen vyjádřit přání, aby během legislativního procesu nedošlo ke znehodnocení úpravy a naopak aby bylo dosaženo ještě vyššího zabezpečení těchto osob.

5. PRÁVA A POVINNOSTI OPATROVNÍKA

5. 1. Jednotlivá práva a povinnosti

Tato kapitola bude věnována vymezení opatrovníkových práv a povinností. Uvedu, kde je tato problematika upravena, jaké jsou nedostatky v platné právní úpravě, v průběhu celé kapitoly provedu komparaci se zahraniční právní úpravou a konec kapitoly se zaměří na to, jak by se měla práva a povinnosti opatrovníka změnit dle návrhu nového občanského zákoníku.

Stejně jako v minulé kapitole i zde platí, že současná úprava je velmi heslovitá. Rozsahu opatrovníckých práv a povinností se věnuje pouze §192 odst. 2 o. s. ř., kde je stanoveno, že v usnesení, kterým soud ustanovuje opatrovníka, uvede i rozsah opatrovníckých práv a povinností. Takovéto vymezení je vskutku nedostatečné. V zákoně by měly být jasné pokyny pro soud, aby definoval rozsah povinností opatrovníka s ohledem na funkční způsobilost konkrétní osoby.⁵⁰ I Doporučení č. R(99)4 stanoví, že „škála ochranných opatření a jiných právních ustanovení na ochranu osobních a ekonomických zájmů osob zbavených způsobilosti k právním úkonům by měla být dostatečně pestrá a pružná, aby umožnila vhodnou zákonnou reakci na různé stupně nezpůsobilosti a na různé situace“. Příklad si lze vzít například z finského zákona o opatrovníckých službách, který stanoví, že role opatrovníka může být omezena tak, aby se vztahovala jen na určitý úkon, záležitost nebo majetek. Tento zákon jde dokonce dál tím, že stanoví, že pro konkrétní záležitost zakazuje opatrovníkům provádět vyjmenované činnosti, například převody a koupě majetku, schválení sňatku nebo adopce a pořizování a rušení závěti, pokud nemají konkrétní povolení soudu.⁵¹ Pokusme se tedy stanovit, jaká práva a povinnosti opatrovníkovi z jeho funkce plynou za současného stavu právní úpravy, hlavně za pomoci ustanovení týkajících se poručenství nad nezletilými a §28 obč. zákoníku.

První podmínka, která musí být splněna, aby vůbec opatrovnictví jako takové mohlo vzniknout je, že opatrovník je ochoten funkci vykovávat. Jak již bylo uvedeno výše, je to hlavní rozdíl mezi opatrovníkem fyzickou osobou a veřejným opatrovníkem, u něhož není souhlas třeba.

⁵⁰ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR. Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 61.

⁵¹ tamtéž, s. 62.

Rozsah práv a povinností se bude odvíjet především od toho, zda-li se jedná o opatrovance, který je zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost byla jen omezena.

a) Je-li opatrovanec zbaven způsobilosti k právním úkonům, není oprávněn činit žádné právní úkony a opatrovník tak musí za něho vystupovat ve všech záležitostech. Předně musí zajistit, aby měl opatrovanec zajištěno řádné bydlení (určit tedy jeho bydliště), dále zajistit lékařskou péči a také veškeré každodenní potřeby jako je oblečení, obuv, strava. Samozřejmě, že rozsah těchto povinností bude záležet i na tom, jestli je tato osoba v ústavní péči nebo se o ni opatrovník stará osobně a má ji např. u sebe v domácnosti. Žádné zákonné ustanovení neukládá povinnost opatrovníkovi, aby se o opatrovance osobně staral nebo hledal méně omezující alternativy bydlení, aby daná osoba mohla žít v komunitě, a proto když zvolí ústavní péči, tak tím také splní své povinnosti. Opatrovník musí jen vykonávat své povinnosti řádně. Problémy, které se vyskytují v souvislosti s výkonem opatrovnictví nad osobami zbavenými způsobilosti jsou ty, jak již bylo řečeno výše, že nemohou činit žádné právní úkony. Tyto osoby jsou tak vyloučeny z běžného života tím, že si nesmí koupit v obchodě ani láhev vody, neboť už tím uzavírají kupní smlouvu, ke které nejsou způsobilé. Tento fakt je řadu let kritizován, avšak k žádné změně zatím nedošlo (naději přináší tak zatím jenom návrh nového občanského zákoníku).

b) Osoba s omezenou způsobilostí k právním úkonům je oprávněna činit ty právní úkony, které nevyžadují zastoupení opatrovníkem. Rozsah v jakém můžou tyto osoby činit právní úkony samostatně se odvíjí od rozsudku, kterým soud omezuje způsobilost k právním úkonům. Je proto třeba mít správně stanoven rámeček, ve kterém se může opatrovník pohybovat. Častou praxí je, že soudy omezí osobu určením finanční částky, se kterou mohou disponovat samostatně. Například francouzský Jednotný zákon o opatrovnictví uvádí, že opatrovník vykonává své oprávnění jen do té míry, jak je to nezbytné vzhledem k omezením opatrovance, a pokud možno podněcuje opatrovance k tomu, aby se podílel na rozhodování, jednání svým jménem a aby rozvíjel a znovu získával schopnosti řídit své osobné záležitosti. Opatrovník při svém

rozhodování bere v úvahu vyjádřená přání a osobní hodnoty opatrovance, pokud o nich ví.⁵²

Opatrovníkovi náleží nejen péče o osobu opatrovance, ale také správa jeho majetku. I v této oblasti panuje mnoho zmatků a nejasností. Povinnosti opatrovníka v souvislosti se správou majetku jsou následující. Za prvé, musí vést opatrovník účet opatrovance odděleně od svého vlastního. Správa musí být přehledná. Opatrovník má povinnost jednou ročně zasílat soudu zprávy o správě majetku opatrovance. Ačkoli je to povinností opatrovníka, zasílají opatrovnícké soudy opatrovníkům listiny s dotazníkem týkajícím se péče o opatrovance (viz. příloha D), který opatrovník vyplní a zašle soudu nazpět i s příslušnými listinami. Je to usnadnění práce opatrovníka, který může snadno zapomenout, že již uplynul rok a má tak opět povinnost informovat soud. Majetek opatrovance nesmí být převáděn bezplatně nebo nevýhodně a nikdy za takovýchto podmínek na osobu opatrovníka nebo osobě jemu blízké⁵³.

Také by nemělo docházet k tomu, že by byl majetek opatrovance spravován s nepřiměřeným rizikem. Nejspornějším je ustanovení §28 obč. zákoníku, který stanoví opatrovníkům povinnost, jde-li o neběžnou záležitost, nechat si tento úkon schválit soudem. Soud takový právní úkon schválí, je-li ve prospěch opatrovance (viz. §179 ve spojení §193 odst. 3 o. s. ř.). Právní úkon je tak perfektní až právní mocí rozsudku, kterým soud daný úkon schválí. Pokud by ke schválení nedošlo, je právní úkon od samého počátku neplatný pro rozpor se zákonem. Díkce tohoto ustanovení vyvolává potíže především tím, že zákon již nikde nevymezuje, co se rozumí běžnou záležitostí. Ve vyřešení tohoto problému nepomáhá ani judikatura, neboť žádná relevantní neexistuje.

Pochybnosti nepanují, jedná-li se o nemovitý majetek – koupě a prodej, a to jak celé nemovitosti, tak i spoluvlastnického podílu, zřízení zástavního práva nebo věcného břemene. Dále by se mohlo jednat o nakládání s vyšší finanční částkou. Jestli jde o vyšší částku záleží na konkrétním případě a finanční situaci opatrovance.

Samostatnou kapitolu tvoří odmítnutí dědictví, dohoda dědiců a vypořádání dědictví nebo přenechání předluženého dědictví k úhradě dluhů.

⁵² MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR. Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 59.

⁵³ Nová, H. Desatero práv a povinností opatrovníka. Právo a rodina 5/2006, s. 17.

V tomto případě je potřeba hlídat, kdo vykonává funkci opatrovníka. Často je opatrovník osoba blízká, která může být buď dle zákona nebo závěti také povolána za dědice a zde už by docházelo ke střetu zájmů a je namístě pro tento případ ustanovit kolizního opatrovníka. Tento opatrovník bude jen pro tento případ hájit zájmy opatrovance a po schválení dědické dohody, odmítnutí dědictví nebo dalších úkonů naznačených výše jeho funkce končí a opatrovnictví opět v plném rozsahu náleží původnímu opatrovníkovi. Sama praxe si poradila se situacemi, jedná-li se o nákup akcií, prodej akcií a různé úvěry. Tyto jsou schvalovány soudem, neboť bankovní instituce toto schválení samy požadují. Opačným příkladem by bylo nakládání s účtem opatrovance, pokud by šlo o hrazení nájemného a dalších periodicky se opakujících plateb. Zde již ze samotné podstaty věci třeba schválení soudu není.

Mnohem složitější je však otázka týkající se přímo osoby opatrovance. Jako příklady můžeme uvést změnu bydliště opatrovance. Beze sporu je to obrovský zásah do života opatrovance, kterému trvá déle než ostatním osobám, aby si zvykl na nové prostředí a navázal kontakty s okolím. Další velkou oblastí je zdravotnická péče a souhlas s lékařskými úkony. Osoba bez plné způsobilosti není oprávněna za sebe jednat a ani se nijak kvalifikovaně vyjádřit a v tomto stavu zákon neukládá povinnost opatrovníkovi vyžádat si schválení soudu. Ustanovení §28 obč. zákoníku je konstruován pouze pro schvalování úkonů při správě majetku. Je zcela zřejmé, že zejména úkony, které souvisí přímo s životem a zdravím opatrovance, by měly být soudem přezkoumány, alespoň pokud se jedná o úkony, zásadně ovlivňující budoucí způsob života nebo přímo jeho existenci, jako příklad uveďme souhlas s amputací nohy, souhlas s operací srdce, souhlas s interrupcí. Přestože soudům jsou tyto návrhy podávány a ty o nich rozhodují, chybí zcela právní poklad a §28 se využívá analogicky, což je v tak citlivé oblasti opravdu nedostatečné.⁵⁴

V souvislosti s tím je nutno uvést, že opatrovníci nemají povinnost zjišťovat názor opatrovance při jakýchkoli rozhodnutích. Samozřejmě v případě hovoříme-li o zbavení způsobilosti k právním úkonům. Osoba s omezenou způsobilostí je vyloučena z těch úkonů, které určí soud. Je potřeba přijmout takovou úpravu, která zajistí, že názor této osoby bude brán v potaz. Zákonná

⁵⁴ Nová, H. Nesvéprávní-nedostatečná ochrana (3.). Právo a rodina 2/2006, s. 26.

povinnost zjistit názor je současně měřítkem pro hodnocení práce opatrovníka i soudně vymahatelným standardem.⁵⁵ Finská legislativa tuto zásadu obsahuje. Požaduje, aby se opatrovník v rámci svých povinností ptal osoby na názor ohledně rozhodnutí.⁵⁶ Chybí i jakákoli zmínka o tom, že by opatrovník měl povinnost opatrovance navštěvovat a při té příležitosti se s ním radit o jeho záležitostech, je-li to samozřejmě možné vzhledem k jeho zdravotnímu stavu. Je tak možné, že opatrovník opatrovance nikdy neviděl (to bude přicházet v úvahu především u veřejných opatrovníků, je však ale možné, že opatrovníkem bude ustanoven příbuzný osoby bez plné způsobilosti, který s ním nebude udržovat kontakt a pouze jej umístí do ústavní péče).

Doporučení č. R(99)4 výslovně stanoví, že „je potřeba zajistit, aby osoba bez plné způsobilosti k právním úkonům zůstávala při rozhodovacím procesu v centru pozornosti“. Také říká, že „opatrovanec by měl být dostatečně informován ohledně závažných rozhodnutí, tak aby mohl vyjádřit svůj názor“. Příkladem, kde taková úprava funguje, jsou USA (i když samozřejmě nejsou členy Rady Evropy). Jejich Jednotný zákon o opatrovnictví a ochranném řízení stanoví, že opatrovník se musí osobně seznámit s opatrovancem a udržovat s ním dostatečné kontakty, aby znal jeho schopnosti, omezení, potřeby, možnosti a tělesné a duševní zdraví.⁵⁷ Ruku v ruce s tím jde i fakt, že opatrovníky pravidelně nepřezkoumává nezávislý orgán a zákon nestaví žádnou odpovědnost za jejich rozhodnutí. Doporučení č. R(99)4 uvádí, že „opatrovníci musejí být odpovědní za své jednání a za všechny ztráty nebo škody, které způsobí osobám ve své péči“. Existuje sice obecná občanskoprávní odpovědnost za škodu. Ta je ovšem v této situaci zcela nedostačující. Jediný trochu účinný postih lze spatřovat trestním zákoníku v ustanoveních o porušení povinností při správě cizího majetku. V tomto případě by však bylo dokazování ještě složitější než u ostatních případů.

Zajímavým tématem je i možnost, resp. nemožnost opatrovníka sepsat za opatrovance závěť. Je to z důvodu, že se jedná o úkon ryze osobní povahy. S tím se dá i podmíněně souhlasit. Zákon by v tom případě měl upravovat

⁵⁵ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 60.

⁵⁶ tamtéž. s. 60.

⁵⁷ MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v ČR: Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví v roce 2007, s. 65.

způsob, jakým by mohla osoba bez plné způsobilosti zanechat poslední pořízení. Zvláště některé nemoci se vyznačují tím, že v určitém období se projevují plně a jindy jsou „na útlumu“ a v této době opatrovanec jedná celkem rozumně. Tyto osoby tedy nyní nemají možnost přenechat svůj majetek opatrovníkům, kteří se o ně starali mnoho let a nastane tak dědění ze zákona. Může se stát, že veškeré jmění tak případně příbuznému, který nikdy neprojevil o opatrovance zájem. Další nemotivující fakt pro opatrovníky je ten, že v případě, že opatrovanec nemá zákonné dědice případně celý majetek státu. Nesnažím se tu naznačovat, že opatrovnictví by mělo být vykonáváno ze zjištěných důvodů, ale v majetku opatrovance se mohou nacházet i takové věci, ke kterým si opatrovník za léta, po která se staral o opatrovance, vytvořil citové pouto nebo je to přání samotného opatrovance, aby jeho opatrovník veškerý majetek získal.

Tím jsme se dostali k tomu jak je to s odměnou pro opatrovníka. Na tu má nárok pouze v případě, že se správa majetku je spojena se značnou námahou a vyžaduje-li odborné znalosti. Nabízí se otázka, zda-li je to správně. Domnívám se, že neexistuje uspokojivá odpověď. Opatrovnictví je pro opatrovníka velmi náročné a klade na něj řadu povinností a bylo by tedy možné uvažovat, jestli by za své úsilí neměl být odměněn, například stejně jako je tomu v případě pěstounské péče. Odměna by mohla být chápána jako poděkování za prospěšnou činnost. Na druhou stranu, opatrovnictví by měli vykonávat (na rozdíl od pěstounů) především příbuzní opatrovance. Předpokládá se, že mezi opatrovníkem a opatrovancem již existoval blízký vztah a opatrovník nevykonává opatrovnictví jako finančně motivovanou činnost. V neposlední řadě opatrovnictví může být vykonáváno i tak, že opatrovník umístí opatrovance do ústavní péče, a v tom případě bych považovala pobírání odměny za přinejmenším nemorální.

5. 2. Povinnosti související se zánikem funkce opatrovníka a zánik zastupování

Opatrovník má povinnost při skončení zastupování předložit soudu závěrečný účet ze správy majetku opatrovance. Tato povinnost jako jedna z mála je opatrovníkovi dána přímo zákonem, konkrétně v §192 odst. 2 o. s. ř. Účet musí být schválen soudem a až právní mocí tohoto rozhodnutí, které má podobu usnesení, končí opatrovníkova funkce.

Při této příležitosti je nezbytné si uvést, jakými způsoby může zastupování opatrovance skončit. Může se tak stát buď na základě rozhodnutí soudu. Po úplnost je vhodné rozlišovat mezi odvoláním z funkce, kdy soud jednostranně rozhodne o ukončení funkce opatrovníka (viz příloha E), např. z důvodu, že nekomunikuje a nespolupracuje se soudem, a zproštěním, podá-li takový návrh sám opatrovník. Druhou možností je, že zastupování skončí přímo ze zákona. K tomu dojde úmrtím opatrovance či opatrovníka a pravomocným navrácením způsobilosti k právním úkonům.

5. 3. Úprava dle návrhu nového občanského zákoníku

Předmětem této podkapitoly je popsat k jakým změnám by mohlo dojít přijetím nového občanského zákoníku. Hlavní a klíčový rozdíl oproti platné právní úpravě je možnost ustanovit opatrovnickou radu, proto bude tato podkapitola věnována především tomuto institutu včetně vymezení způsobu vzniku, účelu a jejích práv, která by tato opatrovnická rada měla. Nejprve ale uvedu jaká práva a povinnosti bude mít opatrovník.

V návrhu je již uvedeno, že k povinnostem opatrovníka patří, aby s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu udržoval pravidelné spojení, projevoval o opatrovance skutečný zájem, jakož i dbal o jeho zdravotní stav a staral se o naplnění opatrovancových práv a chránil jeho zájmy. S tím souvisí i povinnost vysvětlit opatrovanci srozumitelně povahu a následky rozhodnutí učiněných na jeho účet.

Opatrovník při plnění svých povinností naplňuje opatrovancova právní prohlášení a dbá jeho názorů, i když je opatrovanec projevil dříve, včetně přesvědčení nebo vyznání, soustavně k nim přihlíží a zařizuje opatrovancovy záležitosti v souladu s nimi. Není-li tento postup z nejrůznějších důvodů možný, postupuje opatrovník podle zájmů opatrovance. Rozsah opatrovnickových povinností se rozrůstá také tím, že opatrovník musí dbát, aby způsob opatrovancova života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu rozumně odporovat, odpovídal i zvláštním opatrovancovým představám a přáním.

Těmito ustanoveními konečně dochází k zajištění základních práv opatrovanců. Je zde patrná inspirace ze zahraničních úprav (některé z nich byly

naznačeny výše) a také různých občanským sdruženích, jejichž náplní je ochrana práv osob se zdravotním postižením.

Nyní se již budu věnovat opatrovnické radě. Jedná se o institut dosud neupravený a návrh občanského zákoníku tak přináší skutečný průlom do platné úpravy. Má-li osoba bez plné způsobilosti k právním úkonům opatrovníka, může sám opatrovanec nebo každá opatrovanci blízká osoba žádat o ustavení opatrovnické rady. Následnou povinností opatrovníka pak je svolat schůzi osob blízkých opatrovanci a jeho přátel, jsou-li mu známi. Schůze se musí uskutečnit do 30 dnů po obdržení žádosti. Nesplnil-li by opatrovník svou povinnost svolá schůzi soud a to i bez návrhu. Schůze se může účastnit opatrovanec, každá osoba blízká opatrovanci a kdokoli z přátel, i když nebyl pozván. Každá osoba má jeden hlas. Nezbytnou podmínkou však je, aby se schůze účastnilo alespoň pět osob. Jsou-li tyto náležitosti splněny, může být zvolena opatrovnická rada. Členem opatrovnické rady smí být pouze osoba, která osvědčí o opatrovance dlouhodobý a opravdový zájem, který hodlá projevovat i do budoucna. Její zájmy nesmí odporovat zájmům opatrovance. Je možné také zvolit náhradníky pro případ, že se řádný člen nebude moci účastnit zasedání rady. Smysluplným omezením je, že členem opatrovnické rady nesmí být opatrovník, neboť rada je primárně zakládána za účelem kontroly opatrovníka a k zajištění lepší ochrany opatrovance.

Opatrovnická rada má alespoň tři členy. Usnáší se za přítomnosti většiny členů. Rozhodnutí jsou přijímána většinou přítomných hlasů. Z toho vyplývá, že má-li pouze tři členy musí být vždy přítomni všichni. Návrh zákona pamatuje i na takové záležitosti jako je funkce zapisovatele a možnost podávat protesty k zápisu. Soud se této fáze nijak neúčastní a není ani třeba, aby schválil členy opatrovnické rady. Má však jedno významné oprávnění, a to že může prohlásit na návrh nebo i bez návrhu volbu za neplatnou, došlo-li při ní k porušení zákona takovým způsobem, že v důsledku tohoto hrozí opatrovanci újma. Člen opatrovnické rady je jmenován na dobu neurčitou. Rada zasedá minimálně jednou ročně a svolává ji předseda nebo opatrovník. Opatrovnická rada přizve na zasedání opatrovníka a opatrovance. Na pravidelném zasedání se projednává zpráva opatrovníka o jeho činnosti v záležitostech opatrovance. Dále se rada vyjadřuje k soupisu jmění opatrovance a k vyúčtování jeho správy i k vyúčtování případné odměny opatrovníka za správu jmění.

Velmi důležité je vymezení, kdy smí opatrovník rozhodovat bez souhlasu opatrovnické rady. Opatrovnická rada v tomto případě zastupuje soud a dochází tak k jeho odlehčení a zrychlení celého rozhodovacího procesu. Návrh podává negativní výčet, kde stanoví, kdy opatrovník nesmí samostatně jednat. Jedná se o oblasti, které jsem výše uvedla jako naprosto neřešené současnou právní úpravou, takže i v tomto směru lze s návrhem vyslovit souhlas. Opatrovník nesmí bez souhlasu opatrovnické rady rozhodnout o změně bydliště opatrovance, umístění opatrovance do uzavřeného ústavu nebo podobného zařízení, zásazích do integrity opatrovance, nejedná-li se o zákroky bez závažných následků. Tato první skupina upravuje osobní sféru opatrovance. Druhá se týká majetku opatrovance. Opatrovník nesmí jednat bez souhlasu, jedná-li se o nabytí nebo zcizení majetku v hodnotě převyšující částku odpovídající stonásobku životního minima, nabytí nebo zcizení majetku převyšující jednu třetinu opatrovanceva majetku, ledaže tato třetina představuje hodnotu jen nepatrnou, přijetí zápůjčky, úvěru nebo jistoty v hodnotách uvedených výše. Návrh ponechává i samotné radě, aby v případě zájmu vymezila i další oblasti, kde bude třeba jejího souhlasu. Nesmí tím však docházet k nepřiměřenému omezení opatrovníka.

Funkce člena opatrovnické rady může zaniknout odstoupením, které je účinné oznámením opatrovníkovi a soudu. Odstoupení musí oznámit i dalším členům opatrovnické rady. Soud má pravomoc odvolat člena z funkce pokud závažně nebo opakovaně poruší své povinnosti, ztratí-li o opatrovance zájem nebo ocitnou-li se zájmy člena opakovaně v rozporu se zájmy opatrovance.

Nelze-li opatrovnickou radu zřídit pro nezájem dostatečného počtu osob nebo z jiného podobného důvodu, může soud na návrh některé z těchto osob rozhodnout, že působnost opatrovnické rady bude vykonávat jen jedna osoba a rozhodne zároveň o jejím jmenování. V případě, že nenastane ani tento postup schvaluje opatření opatrovníka stran opatrovance nebo jeho jmění namísto opatrovnické rady soud. Neschválil-li to soud nesmí opatrovník rozhodnout o změně osobního stavu opatrovance. Návrh také vymezuje, s jakým jměním opatrovance nesmí opatrovník bez souhlasu soudu nakládat, a to bez ohledu na to, je-li ustavena opatrovnická rada. Soud musí udělit souhlas, jde-li o

- a) zavázání opatrovance k plnění některému z členů opatrovnické rady nebo osoby tomuto členu blízké,

- b) nabytí nemovité věci nebo podílu na ní pro opatrovance, opatrovník nesmí opatrovancovu nemovitou věc nebo podíl na ni zcizit nebo zatížit,
- c) nabytí závodu, podílu na závodu nebo podílu na právnické osobě pro opatrovance, nesmí tento majetek zcizit nebo zatížit, toto se neuplatní v případě nabytí účastnických nebo podobných cenných papírů zajišťujících bezpečný výnos,
- d) uzavření za opatrovance smlouvy zavazující k trvajícím nebo opakovanému plnění na dobu delší než tři roky,
- e) odmítnutí dědictví nebo jiné plnění z pozůstalosti,
- f) zavázání opatrovance k bezúplatnému plnění jiné osobě, ledaže se jedná o dar poskytnutý k obvyklé příležitosti podle zásad slušnosti v přiměřeném rozsahu a opatrovanec je schopen úsudku a projevil s darem souhlas.

Bez ohledu na to, co bylo uvedeno výše, nesmí opatrovník bez schválení soudu rozhodnout o naložení s majetkem opatrovance, jedná-li se o

- a) nabytí nebo zcizení majetku v hodnotě převyšující částku odpovídající pětinašobku životního minima,
- b) nabytí nebo zcizení majetku převyšující jednu polovinu opatrovancova majetku, ledaže tato polovina představuje jen nepatrnou hodnotu a nejedná se o věc zvláštní obliby pro opatrovance,
- c) přijetí nebo poskytnutí půjčky, úvěru nebo jistoty v hodnotách uvedených výše.

V těchto výše uvedených záležitostech si soud vyžádá stanovisko opatrovnické rady. Pokud se opatrovnická rada nevyjádří, rozhodne soud sám.

Zajímavým, ale určitě účelným ustanovením, je možnost pro právnické osoby, jejichž hlavní činností je péče o osoby se zdravotním postižením a ochrana jejich zájmů, navrhnout svolání schůze k ustavení opatrovnické rady.

Takto vymezená právnická osoba musí působit v České republice alespoň tři roky a být s opatrovancem v pravidelném spojení alespoň tři měsíce. Dalším velmi důležitým právem je oprávnění stát se členem rady.

Opatrovníkovi, jenž spravuje jmění opatrovance, vzniká dle návrhu zákona další povinnost, která spočívá ve vyhotovení soupisu majetku. Ten musí vyhotovit do dvou měsíců od svého jmenování a doručit jej soudu, opatrovanci a opatrovnické radě. Za trvání opatrovnictví vyhotoví opatrovník vyúčtování správy jmění každoročně vždy do 30. června, ledaže se s členy rady dohodne, že vyúčtování předloží dříve. Je-li to odůvodněné, může opatrovanec nebo rada navrhnout soudu, aby uložil opatrovníkovi povinnost vyhotovit mimořádné vyúčtování. Končí-li funkce opatrovníka, doručí konečné vyúčtování správy jmění opatrovanci, opatrovnické radě a soudu, popř. také dalšímu opatrovníkovi nebo soudnímu komisaři jmenovanému v řízení o dědictví. Zemře-li opatrovník, vydá soudu, který jej jmenoval, listiny a další doklady týkající se opatrovance a jeho záležitostí každý, kdo má tyto listiny a doklady u sebe.

Myšlenka na vytvoření opatrovnické rady je na místě. Ze zkušeností vyplývá, že je nebezpečné svěřit osud osoby do rukou jediného člověka a je proto třeba vytvořit fungující orgán co nejbližší opatrovanci. Soud totiž v mnoha případech nemá možnost dozvědět se o důležitých skutečnostech týkajících se opatrovance. Kolektivní a ve vztahu k opatrovníkovi konzultativní orgán je tak způsobem jak zajistit co nejvyšší ochranu opatrovance. Opatrovnické radě tak především náleží dozor nad činností opatrovníka a zaujetí stanovisek k některým důležitým opatřením opatrovníka. Avšak i rada má v návrhu vymezené limity a to tak, že rozhodnutí opatrovnické rady mohou být soudem zrušena. Působnost rady by tak byla vymezena ve třech směrech. Nebude možné, aby bez jejího souhlasu opatrovník rozhodl o podstatných záležitostech v osobní, ale i majetkové sféře opatrovance. Konečně poslední směr je, že rada pravidelně kontroluje činnost opatrovníka a může se domáhat i jeho soudního odvolání. Soud však bude mít své podstatné místo i v případě zřízení opatrovnické rady. Návrh vypočítává případy kdy bude i nadále třeba jeho souhlasu. Na rozdíl od současné úpravy tak činí již explicitně a rozhodování soudů tak budou konečně transparentní. Z uvedeného by se mohlo zdát, že opatrovník ztrácí téměř všechna svá oprávnění, ale není tomu tak. Základní odpovědnost a starost o každodenní záležitosti náleží i nadále opatrovníkovi, který nesmí být

opatrovnickou radou omezován ve výkonu svých povinností a nesmí se stát jejím „rukojmím“, který by jen plnil její příkazy.

V závěru této podkapitoly bych vyjádřila potěšení, že se konečně ve společnosti začíná objevovat vůle řešit situaci všech občanů a návrh nového občanského zákoníku je toho jen důkazem. V případě jeho přijetí tak dojde k posílení práv a oprávněných zájmů osob bez plné způsobilosti k právním úkonům a k odlehčení již tak přetížených soudů. To vše ale jen za předpokladu, že zde bude vůle blízkých osob a přátel osob bez plné způsobilosti zajímat se o tyto osoby a aktivně se podílet na ochraně jejich práv.

Tato kapitola označená jako práva a povinnosti opatrovníka se poměrně obsáhle zaměřila na platnou právní úpravu, kde bylo poukázáno na nedostatky a naprosto neuspokojivý stav v oblasti vymezení opatrovnických práv a povinností. Naznačila jsem za využití zahraničních zdrojů jaké jsou možnosti nápravy. Poslední podkapitola podrobně pojednávala o návrhu občanského zákoníku, který oproti současnému stavu přináší zákonné vymezení povinností a neponechává opatrovance v libovůli opatrovníka bez možnosti řádné kontroly ze strany dalších osob blízkých opatrovanci. Opatrovník by tak v budoucnu byl více vázán názory opatrovance a mělo by se zamezit pouze formálnímu výkonu funkce.

6. ROZDÍL MEZI VEŘEJNÝM OPATROVNÍKEM A OPATROVNÍKEM FYZICKOU OSOBOU

Smyslem této kapitoly bude uvést rozdíly mezi dvěma typy opatrovnictví, které se liší především tím, kdo ho vykonává. Poukáži na hlavní výhody a nevýhody jednotlivých typů. Nejprve se zaměřím na veřejného opatrovníka, neboť je to materie bohatší a pak uvedu problémy, které se mohou vyskytnout u opatrovníka, kterým je příbuzný opatrovance nebo jiná vhodná osoba. V závěru se objeví komparace s právní úpravou Velké Británie, jež však bude již shrnutím toho, co bylo uvedeno v kapitole 4.

6. 1. Veřejný opatrovník

Institut veřejného opatrovníka byl doplněn do občanského zákoníku novelizací učiněnou zákonem č. 131/1982 Sb. s účinností od 1. 4. 1983. Je třeba mít na paměti, že v osmdesátých letech minulého století vykonávaly funkci veřejného opatrovníka národní výbory nebo jejich zařízení. Až zákonem č. 509/1991 Sb. bylo ustanovení §27 odst. 3 obč. zákoníku změněno s účinností k 1. 1. 1992 do dnešního znění, tedy že opatrovníkem má být ustanoven orgán místní správy, popřípadě jeho zařízení disponující vlastní právní subjektivitou.⁵⁸

Z již mnohokrát citovaného ustanovení §27 odst. 3 obč. zákoníku vyplývá, že soud se snaží nejprve nalézt vhodného opatrovníka z řad osob blízkých opatrovanci a až posléze, není-li tento postup možný, je ustanoven opatrovník veřejný. Nabízí se otázka, kdo je veřejný opatrovník, potažmo orgán místní správy. Dikce §27 odst. 3 obč. zákoníku jasně stanovuje podmínku, kterou musí takový orgán splňovat a tou je, že musí být nadán právní subjektivitou. Veřejný opatrovník je tedy právnická osoba. Mezi právnické osoby řadíme také jednotky územní samosprávy, kterými jsou na místní úrovni obce. Právní subjektivita obcí je vyjádřena v §2 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, kde se uvádí, že obec je veřejnoprávní korporací, která vystupuje v právních vztazích svým jménem a nese odpovědnost z těchto vztahů vyplývajících. Orgánem místní správy je tedy dle §27 odst. 3 obč. zákoníku myšlena obec (město, městys).

⁵⁸ Hovorka, D., Výkon veřejného opatrovnictví osob omezených ve způsobilosti k právním úkonům. Právo a rodina 9/2007, s. 23.

K této problematice lze nalézt judikát 5 Co 468/93. Jedná se o usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 1. 4. 1993. V jeho právní větě se dočítáme, že „*orgánem místní správy ve smyslu ustanovení § 27 odst. 3 o. z. není obecní úřad (městský úřad), ale je jím obec (město) jako právnická osoba*“. Výkon veřejného opatrovnictví není výkonem státní správy, ale spadá do samostatné působnosti obce, to je možné dovodit z §8 zákona o obcích, podle něhož je samostatnou působností vše co není výslovně označeno za přenesenou působnost. Veřejné opatrovnictví je vykonáváno v zájmu občanů obce, kteří byli zbaveni způsobilosti k právním úkonům nebo jejichž způsobilost byla omezena⁵⁹.

Další organizační záležitostí, která musí být vyřešena je, který odbor nebo oddělení se bude konkrétně výkonem opatrovnictví zabývat. Tato situace není nijak na zákonné úrovni řešena a je tak na obci, aby si to upravila sama. Nejčastěji jsou to odbory sociálních věcí nebo, jako je tomu v případě pardubického magistrátu, odbor komunitních služeb. Vzhledem k náročnosti agendy je však vhodné, aby byl konzultován v některých záležitostech i právní odbor.

Základní rozdíl, který již byl výše uveden je ten, že výkon veřejného opatrovnictví není vázán na souhlas. Pověřený pracovník není ani povinen dostavit se k soudu a složit slib, neboť obsah slibu je vložen do usnesení, kterým je obec ustanovena opatrovníkem.

Veřejný opatrovník je povinen, tak jak již bylo řečeno obecně v kapitole 4, pečovat o osobu a majetek opatrovance a opatrovance zastupovat, a to v takovém rozsahu v jakém byl opatrovanec ve způsobilosti omezen nebo ve všech záležitostech, byl-li jí zcela zbaven. Na rozdíl od fyzické osoby blízké opatrovanci má veřejný opatrovník i další povinnosti, má-li řádně plnit svou funkci. Těmi jsou

- a) vést seznam opatrovanců,
- b) vést osobní spisy opatrovanců s rejstříkem osobních dokladů a písemností, se záznamníkem úkonů opatrovníka za opatrovance a vedením majetku opatrovance

⁵⁹ Hovorka, D., Výkon veřejného opatrovnictví osob omezených ve způsobilosti k právním úkonům. Právo a rodina 9/2007, s. 23.

c) přehled o pohybu na účtu opatrovance.⁶⁰

Další rozdíl bude spočívat především v tom, že veřejný opatrovník bude hlavně pečovat o majetek opatrovance, který bude s největší pravděpodobností umístěn v ústavu sociální péče. I z důvodu, že veřejný opatrovník nemá v péči pouze jednoho opatrovance, je potřeba ihned po převzetí opatrování pořídit úplnou a podrobnou evidenci majetku opatrovance, tedy aktiv i pasiv. Tento majetek bude nutné zajistit před ztrátou, poškozením, znehodnocením. Za této situace je možné roztřídit majetek opatrovance do dvou kategorií. V první je majetek, který není opatrovanec schopen využívat a není perspektiva, že tak bude moci činit v budoucnu. V tomto případě přichází do úvahy prodej a užití výnosu pro zabezpečení například lepší (nadstandardní) péče o opatrovance. Druhou kategorií tvoří periodicky se opakující plnění pro opatrovance, bude se jednat hlavně o sociální dávky a jiné důchody nebo i například o pohledávku, kterou má dlužník splácet v pravidelných intervalech. U této skupiny je nutné zajistit, aby k plnění pro opatrovance docházelo a nedošlo třeba k promlčení pohledávky. Opatrovník tak bude muset předložit příslušné OSSZ usnesení o ustanovení opatrovníkem a určit na jaký účet budou dávky zasílány. Obecně řečeno opatrovník musí hájit práva, která opatrovanci náleží.

Na tomto místě je vhodné pojednat také o praxi, která zde byla do roku 2007. Běžně bylo veřejným opatrovníkem ustanoveno zařízení sociálních služeb, kde opatrovanec třeba celý život žil. Obce tak přesunuly svou povinnost na své zařízení a pokládaly věc za vyřízenou. Z hlediska péče o osobu opatrovance lze konstatovat, že řešení to nebylo špatné, neboť zařízení znala přesně zdravotní stav opatrovance a jeho zájmy, pocity a přání. Problém byl hlavně pokud se jedná o správu opatrovancova jmění. Tu vykonávala stejná osoba, se kterou měl opatrovanec podepsanu smlouvu o poskytnutí služby a která tedy inkasovala peníze. Byl zde jasný střet zájmů, neboť jak si takový opatrovanec mohl stěžovat na kvalitu a úroveň provedené služby, když jeho zájmy měl chránit právě poskytovatel těchto služeb. V roce 2007 došlo k tomu, že zařízení sociálních služeb byla zbavena svých funkcí veřejných opatrovníků a na jejich místo byly jmenovány obce (viz příloha F). Takové řešení považuji za transparentnější.

⁶⁰ Haderka, J., K problematice výkonu funkce veřejného opatrovníka dle §27 odst. 3 obč. zák. Správní právo 1/1986, s. 37-38.

Opatrovník tak může po konzultaci se zařízením sociálních služeb poskytnout opatrovanci péči, která odpovídá jeho přání.

S uvedenou změnou souvisí i to, že obce musely vyřešit otázku, koho pověří výkonem opatrovnické funkce. Jak jsem uvedla výše, jsou to především sociální pracovníci. Aby ale ochrana opatrovancových práv byla co nejvyšší je nezbytné, aby se tyto osoby účastnily pravidelných školení, kurzů a jiných vzdělávacích akcí, a to i z oblasti práva. Obecně by se dalo říct, že veřejní opatrovníci jsou lépe informováni o všech možných novinkách v oblasti a disponují lepší znalostí problematiky.

6. 2. Opatrovník fyzická osoba

Označení opatrovník fyzická osoba znamená, použijí-li negativní vymezení, že se nejedná o veřejného opatrovníka. Bude to především příbuzný opatrovance nebo osoba, která má zájem se opatrovníkem stát a její zájmy nejsou v kolizi se zájmy opatrovance.

Pro opatrovníka fyzickou osobu bude samozřejmě platit to co bylo uvedeno v kapitole 4. Zásadní rozdíl od veřejného opatrovníka spočívá především v tom, že tento opatrovník je v blízkém kontaktu s opatrovancem, zná ho a je pro něj tak snazší vykonávat svou funkci v zájmu opatrovance. Častá bude i situace, kdy opatrovník bude žít s opatrovancem ve společné domácnosti. Tak tomu bude v případě, že se jedná o osobu omezenou způsobilosti k právním úkonům. Bude-li opatrovanec zbaven způsobilosti k právním úkonům záleží na opatrovníkovi jak danou situaci vyhodnotí. Některé nemoci vyžadují stálý lékařský dozor, který opatrovník není schopen poskytnout, a proto zvolí cestu ústavní péče.

Základním předpokladem, kromě souhlasu s výkonem funkce je, že opatrovník má plnou způsobilost k právním úkonům, a je tak schopen zastupovat opatrovance ve všech oblastech kde to bude třeba. Problémy, které se mohou vyskytnout u tohoto typu opatrovnictví jsou, že může docházet k upřednostňování zájmů rodiny opatrovníka nad oprávněnými zájmy opatrovance. Také že bude docházet ke směřování účtů opatrovníka a opatrovance a ke kolizi jejich zájmů. V těchto případech je potřeba, aby soud nezanedbal svou kontrolní funkci a dbal na to, aby byl výkon opatrovnictví řádně

vykonáván. V nejkrajnějším případě by soud takovou osobu měl funkce zbavit a zvolit jinou vhodnou osobu, pokud se mu nepodaří ji nalézt, měl by zvolit za opatrovníka orgán místní správy.

6. 3. Úprava ve Velké Británii

V této podkapitole se ve velké míře vychází z toho co již bylo řečeno, ale považuji za důležité upozornit na některá fakta, která možná dostatečně nevyplýnula z podkapitoly 4. 5. 2.

Pokud jde o rozdíl mezi veřejným opatrovníkem a opatrovníkem fyzickou osobou je nutné zdůraznit, že veřejný opatrovník ve Velké Británii má zcela jiný rozměr. Zde plní funkci administrativní ve vztahu k právním zástupcům (tzv. Lasting Power of Attorneys) a zástupcům jmenovaných soudem a funkci nápomocnou k soudům, kdy s nimi spolupracuje, aby byl zajištěn a náležitě zjištěn nejlepší zájem nesvéprávné osoby. Veřejný opatrovník není tedy zástupcem osoby bez plné způsobilosti k právním úkonům. O nesvéprávnou osobu se stará buď zástupce jmenovaný soudem, který má své pravomoci vymezeny soudem nebo právní zástupce (attorney), jehož si nesvéprávná osoba zvolila sama ještě v době, kdy k takovým úkonům byla způsobilá.

V závěru lze shrnout, že výkon opatrovnictví je velmi náročný a naší společností nedoceněný. Ani současný stav právní úpravy ke zlepšení výkonu nijak nepřispívá. Je hlavně na opatrovnících, aby zajistili řádný výkon a neupřednostňovali zájmy své nad zájmy opatrovanců. Především u veřejných opatrovníků je třeba dbát na to, aby svou činnost vykonávali transparentním způsobem a aby výkon byl co nejméně formální. Veřejní opatrovníci by se měli snažit o osobní přístup a kontakt se svými opatrovanci, aby tak mohli poznat a naplnit jejich přání a zabezpečit ochranu jejich zájmů.

ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se snažila hlouběji proniknout do problematiky opatrovnictví osob zbavených (omezených) způsobilosti k právním úkonům. Vycházela jsem jednak z historických pramenů, ale i ústavněprávního zakotvení.

V kapitole číslo tři, jsem se pokusila obsáhle rozebrat řízení o zbavení způsobilosti k právním úkonům. Jako vodítko mi sloužila hlavně judikatura, s jejíž pomocí jsem vymezila okruh osob, které se řízení účastní, dále jaká práva má vyšetřovaný a od jakých úkonů může soud ve vztahu k vyšetřovanému upustit. Je to především výslech vyšetřovaného a doručení rozsudku. Může se tedy stát, jak bylo uvedeno výše, že se vyšetřovaný ani nedozví o tak podstatné skutečnosti, jakou je jeho zbavení způsobilosti k právním úkonům. Tato kapitola se dále věnovala alternativám k současnému neuspokojivému stavu. Využila jsem vodítek, které dává k dispozici Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R(99)4 a také rady MDAC.

Čtvrtá kapitola ve spojitosti s pátou kapitolou se již zaměřila na opatrovnictví jako takové. Uvedla jak probíhá opatrovnické řízení, jaké je úloha soudu. Bylo upozorněno na vytíženost soudů, které nestíhají plně kontrolovat činnost opatrovníků. Mezerovitá úprava také dává za vznik mnoha interpretačním problémům. Příkladem může být ustanovení §28 obč. zákoníku. Tím dochází k nejasnostem, zda je třeba k platnosti úkonu schválení soudu či nikoli a soudy se někdy nedozví o mnoha podstatných věcech ze života opatrovanců. Ten samý problém je i u vymezení práv a povinností opatrovníka. Pouhý odkaz na obdobné užití ustanovení týkajících se poručenství nad nezletilými, se zdá být v tak citlivé otázce nedostatečné.

Poslední kapitola se zaměřila na rozdíl mezi veřejným opatrovníkem a opatrovníkem fyzickou osobou. Kde bylo ukázáno, že ačkoli není veřejné opatrovnictví nový institut, potýká se s řadou problémů. Předně je zapotřebí, aby jeho výkon byl co nejméně formální. U fyzických osob je situace jiná. Zde je hlavně nutné zajistit, aby funkce byla vykonávána transparentním způsobem a nedocházelo k upřednostňování zájmů rodiny opatrovníka, nad těmi, které má opatrovanec.

Obecně lze říct, že má práce je poměrně kritická, pokud se jedná o platnou právní úpravu. Jako velmi pozitivní hodnotím změny, které přináší návrh nového občanského zákoníku, který již evidentně vyslyšel rady za stran odborníků a občanských sdružení věnujících se tématu opatrovnictví po dlouhou dobu. Patrná je i inspirace ze zahraničí.

Nezbývá než jen vyslovit přání, aby nedošlo ke znehodnocení návrhu během legislativní činnosti v Poslanecké sněmovně ČR. Také je nutné, aby se zvýšil zájem veřejnosti o tuto oblast a nepanovala lhostejnost k vymezení a dodržování práv těch osob, které si jejich dodržování neumí zajistit sami a jsou na naší pomoc plně odkázáni.

PŘÍLOHY

Příloha A

Jednací číslo:.....

U S N E S E N Í

..... soud rozhodl
v opatrovnické věci, nar.

t a k t o :

Soud podle § 192 o.s.ř. ustanovuje.....
.....,
který(á) byl(a) rozsudkem..... soudu ze
dne
..... č.j.

- *) zbaven(a) způsobilosti k právním úkonům,
- *) omezen(a) ve způsobilosti k právním úkonům,

opatrovníka:.....

Opatrovník je jako zákonný zástupce jmenovaného (jmenované) oprávněn a povinen zastupovat opatrovance při právních úkonech a spravovat jeho (její) majetek
*) ve všech věcech
*) v tomto rozsahu:

Nejde-li o běžnou záležitost, je k nakládání s majetkem třeba schválení soudu (§ 28 občanského zákoníku).

P o u ě n í : Proti tomuto usnesení je možno podat odvolání do 15 dnů ode dne jeho doručení k soudu v prostřednictvím podepsaného soudu.

V dne

Za správnost vyhotovení:

*) nehodící se škrtněte

(O.s.ř. č.137 – usnesení o ustanovení opatrovníka osobě zbavené nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům)

Příloha B

Spisová značka:.....

PROTOKOL o slibu opatrovníka

..... soud oddělení: dne:

V ě c :

opatrovnictví:

Přítomní od soudu:

*) Předseda senátu (samosoudce):

*)

Zapisovatel:

Úkon zahájen v hodin

K soudu se dostavil(a):

Jméno a příjmení:

datum, místo a okres narození:

rodné číslo:

rodinný stav:

povolání:

zaměstnavatel:

trvalé bydliště:

přechodné bydliště:

totožnost zjištěna z občanského průkazu č.

který(á) byla usnesením zdejšího soudu ze dneč.j.....

ustanoven(a) opatrovníkem

Soud poučil opatrovníka o jeho právech a povinnostech při výkonu funkce a o významu opatrovnictví (§ 78 až 82 zákona o rodině, § 28 OZ, § 192 a 193 o.s.ř., § 176 až 179 a § 180 odst. 1 o.s.ř.).

Soud uložil jmenovanému (jmenované), aby podával(a) soudu zprávy o osobě opatrovance a účty ze správy jeho majetku vždy do (§ 80 odst. 1 zákona o rodině – lze zprostit povinnosti podávat podrobné vyúčtování- vždy však vyžadovat zprávy o osobě opatrovance).

**LISTINA
o ustanovení opatrovníka**

Podle pravomocného usnesení soudu ze dne
č.j. je

.....
(jméno, příjmení, datum narození, bydliště)

o p a t r o v n í k e m

....., nar.,
bytem v
který(á) byl(a) rozsudkem soudu ze
dne č.j. *) zbaven(a) způsobilosti
k právním úkonům - *) omezen(a) ve způsobilosti k právním úkonům.

Opatrovník je oprávněn jmenovaného (jmenovanou) zastupovat při právních úkonech a
spravovat jeho (její) majetek *) ve všech věcech - *) v tomto rozsahu:

.....
.....
.....
Nejde-li o běžnou záležitost, je k nakládání s majetkem třeba schválení soudu (§ 28 občanského zákoníku).

Zprávy o osobě opatrovance a účty ze správy jeho majetku je opatrovník povinen
podávat vždy do

Slib opatrovníka složil dne

V dne

.....

Za správnost vyhotovení:

.....
*) nehodící se škrtněte

(O.s.ř. č.139 – listina o ustanovení opatrovníka osoby zbavené nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům)

Příloha D

Okresní soud v Pardubicích
Na Trísle čp. 118, 530 95 Pardubice
E-mail: ospa@osoud.pce.justice.cz

sp.zn.

Opatrovníkovi

Věc: péče o opatrovance

Žádáme Vás jako opatrovníka o vyplnění tohoto dotazníku a vrácení zpět na shora uvedenou adresu.

V Pardubicích dne

vyšší soudní úředník

Zpráva o opatrovanci

1. současné bydliště opatrovance
2. jaké jsou bytové podmínky opatrovance (zda žije např. v bytě, v domě či v ústavu a kde)
3. kdo zajišťuje osobní péči o opatrovance
4. jaký je současný zdravotní stav opatrovance a kdo je jeho ošetřující (praktický) lékař
5. jaký je příjem opatrovance (důchod, případně jiný příjem), kdo ho vyplácí
6. vlastní opatrovanec nějaké nemovitosti (byt, dům, pozemek), kde se nachází, kdo je spravuje a zda má z nemovitosti nějaký příjem
7. má opatrovanec vkladní knížky či účty, u kterého peněžního ústavu, kolik činí zůstatek
8. sdělte o opatrovanci další skutečnosti, které považujete za důležité

Dne:

.....

podpis opatrovníka

U S N E S E N Í

..... soud rozhodl
v opatrovnické věci, nar.

t a k t o :

I. Soud odvolává
z funkce opatrovníka, do níž byl ustanoven(a) usnesením soudu
..... ze dne č.j.

**II. Soud odvolanému opatrovníku ukládá, aby ho do dnů předložil
podepsanému soudu závěrečný účet ze správy majetku opatrovance a aby rádně
předal správu majetku nově ustanovenému opatrovníku**

P o u ě n í : Proti tomuto usnesení je možno podat odvolání do 15 dnů ode dne
jeho doručení k soudu v
prostřednictvím podepsaného soudu.
Odvolaný opatrovník je povinen do 10 dnů od právní moci tohoto
usnesení vrátit podepsanému soudu listinu o ustanovení opatrovníkem.

V dne

.....

Za správnost vyhotovení:

LITERATURA

Monografie, komentované zákony

- BUREŠ, J., DRÁPAL, L., KRČMÁŘ, Z. *Občanský soudní řád. Komentář. 1. díl (§1 až 200za)*. 7. vydání. C. H. Beck Praha. 2006.
- ELIÁŠ, K., a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek*. Linde Praha. 2008.
- KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a Listině. 2. rozšířené vydání. Díl druhý*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk Plzeň. 2009
- ŠVESTKA, SPÁČIL, ŠKÁROVÁ, HUMULÁK a kol. *Občanský zákoník I. §1 až 459. Komentář*. Linde Praha. 2009.
- ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první §1 až §284*. Právnické knihkupectví a nakladatelství V Linhart Praha. 1935.
- WINTROVÁ, A. a kol. *Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. aktualizované vydání*. Linde Praha. 2005.

Odborné články

- BAŠTECKÝ, J. Způsobilost k právním úkonům podle občanského zákoníku z pohledu psychiatra. *Bulletin advokacie 10/2005*, s. 27.
- BÝMA, M.; POSPÍŠIL, P.; SAMKOVÁ, P. Úvahy o ustanovení obce opatrovníkem ve správním řízení. *Správní právo*, s. 16.
- DOUDOVÁ, M. K problematice rozsudečných výroků určujících rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům. *Socialistická zákonnost 9/1979*, s. 510.
- HADERKA, J. K problematice výkonu funkce veřejného opatrovníka dle §27 odst. 3 obč. zák. *Správní právo 1986*, s. 30.
- HALOUZKA, V. Právní způsobilost (subjektivita) občana. *Socialistická zákonnost 7/1976*, s. 385.

- HOVORKA, D. Kolize zájmů při opatrovnictví. *Právo a rodina* 8/2007, s. 24.
- HOVORKA, D. Opatrovnictví nesvéprávných osob ve vztahu ke správě majetku opatrovance. *Právo a rodina* 11/2008, s. 5.
- HOVORKA, D. Výkon veřejného opatrovnictví osob omezených ve způsobilosti k právním úkonům. *Právo a rodina* 9/2007, s. 21.
- HOVORKA, D. Výkon veřejného opatrovnictví osob omezených ve způsobilosti k právním úkonům (2.). *Právo a rodina* 10/2007, s. 8.
- KAŇKA, R., *Současná právní úprava institutu opatrovnictví v ČR*. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007.
- KRAUS, E., *Způsobilost k právním úkonům, řízení o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům (§10 občanského zákona, §§186 až 191 o.s.ř.)*. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007.
- NOVÁ, H. Desatero práv a povinností opatrovníka. *Právo a rodina* 5/2006, s. 17.
- NOVÁ, H. Nesvéprávní – nedostatečná právní ochrana (2.) *Právo a rodina* 1/2006, s.25.
- NOVÁ, H. Nesvéprávní – nedostatečná právní ochrana (3.). *Právo a rodina* 2/2006, s.24.
- NOVÁ, H. Nesvéprávní – nedostatečná právní ochrana (4.). *Právo a rodina* 3/2006, s.25.
- NOVÁ, H. Nesvéprávní – nedostatečná právní ochrana (5.). *Právo a rodina* 4/2006, s.25.
- NOVÁ, H. Nesvéprávní – nedostatečná právní ochrana. *Právo a rodina* 12/2005, s. 24.
- SMETÁNKA, B. Ustanovení opatrovníka podle §27 odst. 3 obč. zák. *Socialistická zákonnost* 1/1984, s. 50.
- ZAHUMENSKÝ, D., *Evropský soud pro lidská práva a jeho judikatura ve věcech řízení o způsobilosti k právním úkonům*. Předneseno na Konferenci Občanské

soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007.

ZAHUMENSKÝ, D., *Některé problémy v řízení o způsobilosti k právním úkonům*. Předneseno na Konferenci Občanské soudní řízení o způsobilosti k právním úkonům a opatrovnictví z hlediska ochrany práv osob s duševní poruchou dne 26. 3. 2007.

Internetové články

ELIÁŠ, K., ZUKLÍKOVÁ, M., *Návrh občanského zákoníku část první až čtvrtá*, Ministerstvo spravedlnosti ČR. naposledy navštíveno na www.justice.cz dne 9. 7. 2009

http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce_storage/files/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_LRV_090430_final_s%20o_bsahem.pdf navštíveno dne 8. 11. 2009

<http://www.dca.gov.uk/legal-policy/mental-capacity/mca-summary.pdf> navštíveno dne 30. 10. 2009

<http://www.reformaopatrovnictvi.cz/data/MDAC%20report%20on%20guardianship%20czech%20republic.pdf> navštíveno dne 25. 10. 2009

<http://www.reformaopatrovnictvi.cz/data/Systemove%20doporuceni%20LIGY%20k%20opatrovnictvi.pdf> navštíveno dne 25. 10. 2009

Přílohy

Přílohy byly získány od Mgr. Jaroslavy Kuběnové, místopředsedkyně Okresního soudu v Pardubicích.